

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ 33ος • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 227 • ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2010 • ΣΙΒΑΝ - ΤΑΜΟΥΖ 5770

Ο αγώνας κατά των αντισημιτών

Του Δ. ΡΗΓΙΝΟΥ

Ο ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ είναι τόσο βαθιά ριζωμένος σε κάποιους (μιλάμε για τους καλοπροαίρετους κι όχι για εκείνους που έχουν ως απασχόληση τις εμμονές να είναι αντισημίτες) ώστε αποτελεί έργο δύσκολο για να καταπολεμηθεί. Παρεξηγήσεις, παραδόσεις, ψευδολογίες κ.λπ. πολλών αιώνων, που μεταφέρονται διαδοχικά από γενιά σε γενιά, έχουν δημιουργήσει πνεύμα σκόπιμης δυσπιστίας. Την κατάσταση αυτή επιτείνουν οι κατά καιρούς αντιτιθέμενοι στους Εβραίους οι οποίοι με τη στάση τους δηλητηριάζουν το κλίμα φιλίας και συναδέλφωσης που διακατέχει την πλειοψηφία των λαών της υφηλίου.

ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ χώρο επί σειρά αιώνων οι Εβραίοι υπήρξαν κατηγορούμενοι για όποιο κακό συνέβαινε: θανατηφόρες ασθένειες, λοιμοί, καταποντισμοί, λιμοί, φυσικές καταστροφές κ.ά. Για όλα έφταιγαν οι Εβραίοι ή, όπως υποστηρίζουν οι αντισημίτες, λόγω των Εβραίων συνέβαιναν τα «σημεία και τέρατα».

ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΗΤΑΝ τα εύκολα θύματα στο να τους αποδίδουν τις καταστροφές δεδομένου ότι δεν μπορούσαν να διαμαρτυρηθούν αφού τότε ήταν πάντα καταδιωκόμενοι ή τους είχαν τοποθετήσει στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής. Έτσι σιγά σιγά η μυθοπλασία κατά των Εβραίων έγινε πεποίθηση σε λαϊκά στρώματα, κυρίως στα κατώτερου πνευματικού επιπέδου που είναι περισσότερο επιρρεπή στα προπαγανδιστικά συνθήματα. Γενικά σε περιόδους ανασφάλειας οι οικονομικά ασθενέστεροι έχουν την εύκολη λύση να θεωρούν τους Εβραίους ως ενόχους για όσα συμβαίνουν στον γύρω κόσμο. Όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει ο Άγγελος Σικελιανός στο κείμενό του που δημοσιεύεται στη διπλανή σελίδα: «Αλλά τι είναι

επί τέλους ο λαός αυτός, ο οποίος εχρησίμευσε και ακόμη χρησιμεύει, διά τους ισχυρούς του κόσμου και δι' όλους γενικώς τους πολιτικούς και εθνικώς συγκροτημένους λαούς, ως ο αποδιοπομπαίος τράγος και ως το «δίωγμα» κατά του οποίου από καιρού εις καιρόν στρέφουν ούτοι την προσοχήν και την μήνιν των, όπως παραπλανήσουν ει δυνατόν όλους ως προς τα αίτια των διπλωματικών των ελιγμών;».

ΜΙΑ ΑΛΛΗ επίσης διαδομένη κατηγορία κατά των Εβραίων, η οποία οδηγεί στον αντισημιτισμό, είναι ότι «ελέγχουν την παγκόσμια οικονομία». Για πολλούς αιώνες, σε πολλές χώρες, οι Εβραίοι παρότι ήταν πολίτες αυτών των χωρών δεν μπορούσαν να διοριστούν στη Δημόσια Διοίκηση, στο στρατό, σε οργανισμούς του Δημοσίου. Άλλοτε τους ήταν απαγορευμένο, άλλοτε δεν ήταν μεν απαγορευμένο, αλλά στην πράξη αποφευγόταν ο διορισμός Εβραίων. Σαν αποτέλεσμα αυτής της απαγόρευσης οι Εβραίοι για να κερδίσουν τα προς το ζην ασχολήθηκαν με το εμπόριο, τη βιομηχανία, τις συναλλαγές δηλαδή με θέματα της οικονομίας. Όπως αναφέρει πάλι ο Σικελιανός «Ολόκληρος ο ευρωπαϊκός πολιτισμός είναι οφειλέτης απέναντι της εβραϊκής φυλής, δι' όλας απολύτως τας οικονομικές προόδους και την οικονομική συντήρησιν αυτού». Αναμφισβήτητα, όπως συμβαίνει με όλους τους ανθρώπους, άλλοι πλούτισαν, άλλοι έβγαλαν τα προς το ζην και άλλοι απέτυχαν στις επαγγελματικές τους προσπάθειες. (Στη Θεσσαλονίκη, π.χ., την εποχή της εκεί ακμής του εβραϊκού στοιχείου υπήρχαν πλούσιοι, μεσοαστοί, επίσης όμως Εβραίοι λεμβούχοι, εργάτες λιμένος, χαμάληδες κ.λπ. Είναι ενδεικτικό

Συνέχεια στη σελ. 17

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ο ανδριάντας του Συνταγματάρχη Μαρδοχαίου Φριζή που τοποθετήθηκε στη Χαλκίδα, στην Πλατεία Πυροσβεστικής, το 2010.

«Αντισημιτισμός: οικτρών θρησκευτικών και πολιτικών όργιων»

Του ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ

Το 1931, με αφορμή αντισημιτικά επεισόδια που συνέβησαν στη Θεσσαλονίκη με την πυρπόληση του εβραϊκού συνοικισμού Κάμπελ από την οργάνωση ΕΕΕ, ο κορυφαίος Έλληνας ποιητής, ο Άγγελος Σικελιανός, δημοσίευσε τα παρακάτω για τις αφορμές και τα αίτια του αντισημιτισμού. Οι τοποθετήσεις, οι ιδέες και οι απόψεις του Σικελιανού, ως προβληματισμός, έχουν ισχύ μέχρι σήμερα.

(Το σχετικό κείμενο αναδημοσιεύεται σε: Αγγ. Σικελιανού, Πεζός Λόγος, Γ', Ίκαρος, 1981).

Αφορμαί και αίτια [Των αντισημιτικών επεισοδίων της Θεσσαλονίκης]

Τα τελευταία επεισόδια, τα οποία έλαβον χώραν εις Θεσσαλονίκην μεταξύ Ισραηλιτών και Ελλήνων, επαναφέρουν απροόπτως επί τάπητος εν σκολιόν ιστορικόν θέμα, το οποίον από πολλού θα ώφειλε να είχε διευκρινισθή εξ ολοκλήρου εις την συνειδησιν των ανθρώπων, αλλά το οποίον, δυστυχώς, δεν έπαυσε ν' αποτελή ένα από τα κυριότατα κριτήρια της πρωτογόνου καταστάσεως, εις την οποίαν η γενική εκπαίδευσις του συγχρόνου μας πολιτισμού άφηκε και εξακολουθεί να αφήνη το πνεύμα των ευρωπαϊκών λαών απέναντι όλων των άλλων και συγκεκριμένως, εις την περίπτωσιν αυτήν, απέναντι του λαού του Ισραήλ.

Δεν σκοπεύομεν εις το άρθρον αυτό να επιρρίψωμεν ακεραίαν την ευθύνην των τελευταίων επεισοδίων ούτε εις τους Έλληνας, ούτε εις τους Ισραηλίτας, διότι [εις] ζητήματα παρόμοια φύσεως, κατά τα οποία τον πρωτεύοντα ρόλον παίζει εις εκατέρωθεν ακούσιος και συνεπώς ορμήλατος αγνωστικισμός, ουδείς ποτέ έχει δίκαιον και ουδείς ποτέ έχει άδικον.

Αλλά, θ' αντείπη τις εκ των ημετέρων, αι αφορμαί αι προκαλέσασαι τα επεισόδια ταύτα εκ μέρους των Ελλήνων ήσαν αμέσως πολιτικά, εθνικά και, επομένως, το δίκαιον είναι ολόκληρον υπέρ ημών. Δυστυχώς όμως, ουδείς σοβαρώς και τιμίως σκεπτόμενος θα επείθετο ότι αι αφορμαί αύται, διδόμεναι από οιονδήποτε άλλον λαόν εκτός του Ισραηλιτικού, θα επροκάλουν παρομοίας αυτοδίκους σκηνάς. Οσονδήποτε εάν αι αφορμαί αύται ήσαν σοβαραί, εις περίπτωσιν κατά την οποίαν θα ήτο άλλος ο προκαλών λαός, η λύσις των διαφορών θα επεδιόκετο αναμφιβόλως δι' άλλης οδού. Άλλαι, άρα, αι αφορμαί και άλλα τα αίτια.

Καθήκον, ώστε, παντός γνησίως ιστορικώς σκεπτόμενου είναι να βοηθήση, παραμερίζων τας εφήμερους αφορμάς, εις την οριστικήν άρσιν προ παντός των λανθανόντων αιτίων, τα οποία επροκάλεσαν τα μεταξύ Ισραηλιτών και Ελλήνων επεισόδια, το δε λιτόν περιεχόμενον του παρόντος άρθρου δεν αποσκοπεί άλλο τι ή να δώση προς πάντας, αλλά προ παντός προς τους Έλληνας φοιτητάς της Θεσσαλονίκης, ως προς γνησίους φορείς των ιστορικών και πνευματικών ευθυνών της εποχής μας, ένα απλούν υπαινιγμόν ως προς την ανάγκην της οριστικής άρσεως, εκ της συνειδησεώς των, των αιτίων αυτών. Διότι ασφαλώς είναι τρομερόν να σκέπτεται τις ότι εις τας ημέρας μας, κατά τας οποίας εις την

μεταξύ των λαών επαφήν επιβάλλεται προ παντός άλλου η ακεραία πνευματική και ιστορική επίγνωση της αποστολής ενός εκάστου, τα στελέχη ενός συγχρόνου υπευθύνου διανοητικού οργανισμού, ως ούτος είναι το Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, επιτρέπουν εις εαυτά να παρατείνουν ιστορικές και πνευματικές παρεξηγήσεις, σφραγιζομένας από τον μάλλον άστοχον και ωμόν αναχρονισμόν.

☆☆☆

Εις ουδένα, λοιπόν, των Ιστορικών επισταμένων διαφεύγει η καταπληκτική εκείνη οξύμωρος κατάσταση, κατά την οποίαν από της ιδρύσεως του Χριστιανισμού, τόσον ο βυζαντινός, όσον και ο δυτικός πολιτισμός, στηρίζουν μεν τα νώτα των επί της Παλαιάς Διαθήκης -αποκλειστικού, άλλωστε, πνευματικού και ιστορικού κτήματος των Εβραίων- προσβλέπουν δε ιδεολογικώς προς την εκπλήρωσιν των εντολών της Νέας, χωρίς δι' αυτό να παραλείπουν να συμπληρώνουν εκάστοτε το μεταξύ των δύο Διαθηκών χάσμα, οσάκις εδόθη ποτέ εις τούτο ευκαιρία, με εν φανατικόν μίσος και ένα αμειλικτον διωγμόν κατά του εβραϊκού λαού. Αλλά τι είναι επί τέλους ο λαός αυτός, ο οποίος εχρησίμευσε και ακόμη χρησιμεύει, δια τους ισχυρούς του κόσμου και δι' όλους γενικώς τους πολιτικώς και εθνικώς συγκροτημένους

λαούς, ως ο αποδιοπομπαίος τράγος και ως το «δίωγμα» κατά του οποίου από καιρού εις καιρόν στρέφουν ούτοι την προσοχήν και την μήνιν των, όπως παραπλανήσουν ει δυνατόν όλους ως προς τα αίτια των διπλωματικών των ελιγμών;

Γνωστός είναι εις πάντας ο μύθος του περιπλανωμένου Ιουδαίου, ερμηνευόμενος κατά την φαντασίαν ενός εκάστου, αλλά του οποίου η βαθύτερα σημασία διαφεύγει δυστυχώς μέχρι σήμερα τους πολλούς.

Από των απωτάτων λοιπόν αιώνων και πολύ προ του Μωυσέως, το ερευνητικόν ως προς τας καταγωγάς βλέμμα διακρίνει μίαν κελτικήν κατά βάθος φυλήν, συνδυασθείσαν βραδύτερον προς άλλας ασιατικές ή αφρικανικές, η οποία από καταβολής των αιώνων, ασύμβλητος προς πάσαν μηχανικήν πολιτικήν και προς πάσαν τυραννικήν κυβέρνησιν, προχωρούσα από πολιτισμού εις πολιτισμόν και από κοινωνίας εις κοινωνίας, δια μέσου των ερήμων, των ορέων και των θαλασσών, διατηρεί εις το βάθος της το σπέρμα μιας αμείωτου εσωτερικής ελευθερίας και τον ψίθυρον ενός πανάρχαιου κοινωνικού συνθήματος, το οποίον από τόπου εις τόπον και από αιώνας εις αιώνα αναταράσσει ευεργετικώς πάντοτε τα λιμνάζοντα ύδατα των παρηκμασμένων πολιτισμών. Διότι από της προϊστορικής εκκινήσεώς της μέχρι της πρώτης πατριαρχικής αυτής εξόδου από της Βαβυλώνας της Σεμιράμιδος και πολύ πέραν της άλλης εξόδου αυτής από της Αιγύπτου, της συντελεσθείσης υπό την κολοσσιαίαν μωσαϊκήν επιταγήν, η φυλή αύτη αναπτύσσει ασφαλώς, παραλλήλως προς την τεραστίαν οικονομικήν εμπειρίαν, η οποία είναι και το κύριον γνώρισμά της -και χάρις εις την οποίαν δύναται να εγκαθίσταται οπουδήποτε της γης μετ' ασυζητήτου κύρους- μίαν ακαταμάχητον ενέργειαν προς συγχώνευσιν των πολιτικών διαιρέσεων και ουσιαστικώτεραν ένωσιν των πνευματικών και υλικών συμφερόντων των λαών μεταξύ των οποίων παροικεί. Την μεγαλυτέραν απόδειξιν της ενεργείας ταύτης δεν θα μας δώση βεβαίως τόσον η εξιστόρησις της εθνικής ζωής της φυλής ταύτης, όσον η τραγική ιστορία αυτής, από της στιγμής κατά την οποίαν, εστερημένη οιασδήποτε πολιτικής ζωής και οιασδήποτε εθνικού εδάφους, αναλαμβάνει, θα έλεγέ τις, αντ' αυτών, ολόκληρον την οργανικήν παρά-

δοσιν της ανθρωπότητας, επανευρίσκει πτέρυγας πολύ μεγαλύτερας από τας εθνικάς πτέρυγας της και κατορθώνει να υψωθή και να επιζήση ως φυλή και ως έννοια οργανική και ακέραια, υπεράνω όλων των κατ' αυτής ακατονόμαστων διώξεων και όλων των ιστορικών της ανθρωπότητος θυελλών.

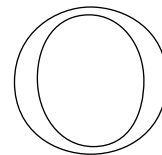
☆ ☆ ☆

Καιρός εν τούτοις θα ήτο να είπωμεν ότι, όσον αφορά την κυριωτέραν αφορμήν των διώξεων αυτών, οποία εμφανίζεται δια τους πολλούς η απόσχισις του Ιουδαϊσμού και Χριστιανισμού, ασφαλώς την μεγαλύτεραν ευθύνην φέρουν ουχί οι Ιουδαίοι αλλ' αυτοί ούτοι οι Χριστιανοί. Δεν πρόκειται να επιμείνωμεν εδώ επί των δογματικών αυτών διαφορών. Τα επιχειρήματα άλλωστε κατά τα οποία η πλήρης πνευματική συμφιλίωσις μεταξύ Χριστιανών και Ιουδαίων θα ήτο απολύτως εφικτή είναι άπειρα, όσον και αι επί μακρούς αιώνας σχετικαί προσπάθειαι, ιστορικώς συνεχείς. Αλλ' εκείνο το οποίον είναι βέβαιον, είναι ότι η πίεσις, την οποίαν έκτοτε υπέστη η εβραϊκή φυλή, είναι το ασφαλέστερον τεκμήριον του βαθμού του εκάστοτε ιστορικού αγνωστικισμού των κυβερνώντων. Διότι η πίεσις αυτή ενετάθη ή εχαλαρώθη δια μέσου των αιώνων, αναλόγως του βάθους και της εκτάσεως της μορφώσεως των διαφόρων αυτοκρατόρων, παπών και λαών. Τοιουτοτρόπως, μετά την ανεξιθρησκείαν, επί παραδείγματι, του Ιουλιανού, επέρχεται ο φανατισμός του Ιοβιανού, ή μετά την ευμένειαν του Βαλεντιανού και του Μαξίμου, η κακεντρέχεια του Βαλεντινιανού και του Θεοδοσίου, ολονέν επεκτεινόμενη και μεταδιδόμενη από της Ανατολής εις την Δύσιν, δια ν' αποτελέση συν τω χρόνω το οικτρών αυτό θρησκευτικόν και πολιτικόν όργιον, το οποίον λέγεται δια την ιστορίαν ολόκληρον «αντισημιτισμός».

Αλλ' ιδού ότι, παρ' όλον αυτό το ακατονόμαστον όργιον, η φυλή αυτή, μεταφέρουσα από περιπέτειας εις περιπέτειαν και από κολάσεως εις κόλασιν, ως μόνον εγκόλπιον αυτής, τον πανάρχαιον θεσμόν της προγονικής λατρείας και τον θεσμόν της πανάρχαιας αυτής κοινότητος και διαιτησίας, όχι μόνον κατώρθωσε να διατήρηση επί ολόκληρους

αιώνας την ιδιαιτέραν αυτής φυσιογνωμίαν, αλλά και να γίνη ο φορέυς μιας ουσιαστικής προόδου εις το διανοητικόν, ηθικόν και οικονομικόν επίπεδον ολοκλήρου της γης. Πιστεύομεν ότι θα ήτο περιτολογία δια τους γνωρίζοντας τα πράγματα, ν' αναπτύξομεν εδώ εν πλάτει, τί εις το διανοητικόν επίπεδον οφείλουν τα πανεπιστήμια όλου του κόσμου από της ιδρύσεως των εις την εβραϊκήν διανοητικήν συνδρομήν, τί εις το ηθικόν επίπεδον η νεωτέρα ιστορική περίοδος οφείλει εις την βαθειάν δημοκρατικήν πνοήν των Ιουδαϊκών κοινοτήτων, και εις τί επί τέλους ολόκληρος ο ευρωπαϊκός πολιτισμός είναι οφειλέτης απέναντι της εβραϊκής φυλής, δι' όλας απολύτως τας οικονομικάς προόδους και την οικονομικήν συντήρησιν αυτού.

☆ ☆ ☆

σκοπός άλλωστε του συντόμου τούτου άρθρου, ως εξ αρχής είπα, δεν είναι άλλος τις ή να δώσω προς τους Έλληνας φοιτητάς ιδίως, ως προς γνησίους φορείς των ιστορικών και πνευματικών ευθυνών της εποχής μας, ένα απλούν υπαινιγμόν ως προς την ανάγκην μιας ριζικής άρσεως πάσης παρεξηγήσεως εχούσης την αφορμήν αυτής είτε εις σύγχρονα είτε εις παλαιότερα αίτια, μετά μιας φυλής την οποίαν δικαιούνται να καλέσουν ουχί επί του επιπέδου των εξ ίσου εφημέρων όσον και βλαβερών φανατικών διαφορών, αλλά επί του επιπέδου μιας ανωτέρας ιστορικής συνεννοήσεως και συζητήσεως, εις οιονδήποτε σημείον προκαλούν εκ μέρους αμφοτέρων μίαν πιθανήν διάσχισιν κατευθύνσεων και γνωμών.

Οιαδήποτε άλλη λύσις διαφορών, εκτός αυτής της βασικής διανοητικής συνεννοήσεως μεταξύ των οπωσδήποτε ευρισκομένων κατά τας ημέρας μας εις ιστορικήν επαφήν λαών, θα ήτο ασφαλώς αναχρονιστική, εφήμερος και άγονος, είμεθα δε βέβαιοι ότι, μετά τας πρώτας άκαιρους εξάψεις, ο φοιτητικός κόσμος της Θεσσαλονίκης θα στραφή με βαθυτέραν και διαρκεστέραν την συνείδησιν των ευθυνών του, τόσοσν απέναντι της ίδιας του μεγάλης αποστολής και ιστορίας, όσον και της ιστορίας και της αποστολής ενός απείρως σεβαστού και μεγάλου λαού, ως ούτος υπήρξε και είναι ο λαός του Ισραήλ.

ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ:

Προσωπικά ερωτήματα ενός πολίτη

Του ΜΙΧΑΛΗ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗ

Εισαγωγή: η σημασία της μνήμης του Ολοκαυτώματος

Πάλι για το Ολοκαύτωμα; Τι μπορεί να πει κανείς μετά από χιλιάδες βιβλία, κινηματογραφικές ταινίες, ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές κ.λπ. Τι σημαίνει να θυμάμαι σήμερα το Ολοκαύτωμα; Γιατί πρέπει ακόμη να θυμάμαι το Ολοκαύτωμα; Την απάντηση τη δίνουν τα λόγια που είναι χαραγμένα στην αναθηματική στήλη στο Μαουτχάουζεν: «*Εμάς μας ξεχνάς. Γιατί η λήθη του κακού είναι η άδεια για την επανάληψή του*».

Η σημασία της μνήμης του ολοκαυτώματος έγκειται κατ'αρχήν στην υπόμνηση της μοναδικότητας του εγκλήματος. Συχνά γίνεται κατάχρηση των λέξεων. Μιλάμε για το ολοκαύτωμα της Χίου, του Αρκαδίου, των Καλαβρύτων, της Κύπρου. Το ίδιο ισχύει όταν μιλάμε για τη Γενοκτονία των Αρμενίων (η πρώτη και ίσως η μόνη που ανταγωνίζεται αυτή των Εβραίων), των Ποντίων, των Καμποτζιανών, των Βόσνιων, των Χούτου, των Παλαιστινίων κ.ο.κ. Η επαναχρησιμοποίηση των ίδιων λέξεων για το χαρακτηρισμό των πολλών αποτρόπαιων εγκλημάτων που έγιναν στην πρόσφατη ιστορία, μειώνει τη σημασία της μνήμης του ειδικότερου σχεδίου μαζικής εξόντωσης ενός λαού.

Σημαίνει επίσης άρνηση της αποενοχοποίησης της αδιαφορίας. Όταν ο λόγος της μνήμης αποκτά χαρακτήρα μνημόσυνου, προκαλούμε την αδιαφορία. Η αδιαφορία οδηγεί στην ανοχή και στη δικαιολόγηση των εγκλημάτων του παρελθόντος. Δεν ξεχνώ σημαίνει θυμάμαι και δεν θα ξανακάνω τα ίδια λάθη.

Ερωτήματα και τρόποι προσέγγισης

Υπάρχουν πολλοί τρόποι προσέγγισης του Ολοκαυτώματος: Ο Ιστορικός, αφορά στη μελέτη των λεπτομερειών της ιστορικής συγκυρίας και εστιάζει στις πολιτικές, οικονομικές και

κοινωνικές συνθήκες. Ο Βιοματικός, αφορά στην αναπαραγωγή προσωπικών μαρτυριών όσων το έζησαν. Ο Τεχνικός, εστιάζει στην ποσοτική μελέτη του εγκλήματος και των λεπτομερειών του (πόσοι δολοφονήθηκαν, με ποια μέσα, ποιοι ήταν οι εκτελεστές, σε ποιο μέρος, ποιες ήταν οι συνθήκες κράτησης, πόσοι επέζησαν). Τέλος, ο Φιλοσοφικός, αναζητεί την κατανόηση των ηθικών προϋποθέσεων που παρήγαγαν το έγκλημα. Το ολοκαύτωμα προσεγγίζεται ως μια ανοιχτή πληγή: η σύλληψη και η εκτέλεση του σχεδίου μαζικής εξόντωσης των Εβραίων έγινε στο πλαίσιο μιας δυτικής, πολιτισμένης και χριστιανικής κοινωνίας.

Αυτό είναι και το μείζον προσωπικό μου ερώτημα: πώς είναι δυνατόν η μέγιστη βαρβαρότητα που γνώρισε η ανθρώπινη ιστορία να πραγματοποιηθεί από έναν πολιτισμένο λαό, και μάλιστα στον αιώνα της κορύφωσης της πνευματικής και τεχνολογικής δημιουργικότητας! Πώς είναι δυνατόν μετά από δύο αιώνες Διαφωτισμού, τέσσερεις αιώνες αδιάκοπης επιστημονικής προόδου, στη χώρα ποιητών όπως ο Γκαίτε και ο Rilke, μουσικών όπως ο Bach και ο Beethoven, επιστημόνων όπως ο Leibniz και ο Humboldt, φιλοσόφων όπως ο Kant και ο Hegel, να γίνουν τέτοια απάνθρωπα εγκλήματα κακομεταχείρισης, βασανισμού, και εν τέλει μαζικής δολοφονίας εκατομμυρίων αθώων ανθρώπων. Πώς εξηγείται αυτό το πισωγύρισμα της ανθρώπινης προόδου;

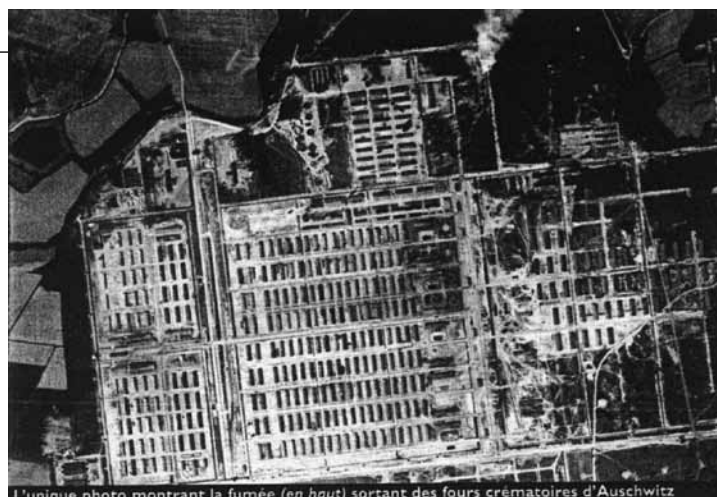
Τα ηθικά κίνητρα των αυτοουργών

Για να απαντήσω σε αυτό το ερώτημα θα επιχειρήσω μια φιλοσοφική, δηλ. ηθική προσέγγιση, σε βάρος των άλλων τριών τρόπων προσέγγισης του Ολοκαυτώματος. Θα εστιάσω στα ηθικά και ιδεολογικά κίνητρα των αυτοουργών αυτού του εγκλήματος. Πάντοτε με εντυπωσίαζε το γεγονός ότι μέσα από τις πολυάριθμες κινηματογραφικές ταινίες, τα ιστορικά ντοκυμαντέρ και τα βιβλία που αναφέρονται στο Ολοκαύτωμα το βάρος έπεφτε και

δικαιολογημένα στα θύματα και στη φρίκη των γκέτο και των στρατοπέδων συγκέντρωσης, αλλά ποτέ στο πρόσωπο των δολοφόνων. Πριν από 25 χρόνια στο Παρίσι, βασανίστηκε παρακολουθώντας την εννιάωρη εφιαλτική υπερπαραγωγή του Claude Lanzmann, SHOAH. Εννιάμιση ώρες φρικιαστικών προσωπικών μαρτυριών για το πώς, πού, πότε και με ποιον τρόπο εξοντώθηκαν 6 εκατομμύρια Εβραίων πολιτών κάθε ηλικίας από 21 ευρωπαϊκά κράτη.

Μου καρφώθηκε τότε η απορία, μα τι είδους άνθρωποι μπόρεσαν να κάνουν όλα αυτά; Ποιοι ήταν οι θύτες του Ολοκαυτώματος; Ποια ήταν τα κίνητρά τους; Γιατί το έκαναν; Και γιατί το έκαναν με αυτόν τον ειδικό τρόπο; Ακόμη περισσότερο, πώς κατάφεραν να ξεπεράσουν το φυσικό σε όλους τους ανθρώπους συναίσθημα συμπάθειας για τον άλλον άνθρωπο και επί πέντε χρόνια δολοφονούσαν και βασάνιζαν χωρίς δισταγμό; Ακόμη και ο πιο στυγερός serial killer δολοφονεί κρυφά πέντε, δέκα, είκοσι ανθρώπους σε μια σχετικά σύντομη περίοδο. Στο Ολοκαύτωμα, υπήρξαν άνθρωποι, και μάλιστα εγγράμματοι, πολιτισμένοι και οικογενειάρχες που δολοφόνησαν ο καθένας τους εκατοντάδες, αν όχι χιλιάδες αθώους και παντελώς άγνωστους ανθρώπους. Πολλοί ήταν παιδιά, αν όχι βρέφη, πολλές ήταν όμορφες κοπέλες και όμορφα αγόρια που μόνο συμπάθεια και οίκτο μπορούσαν να προκαλέσουν. Πώς μπόρεσαν να τους πυροβολήσουν εξ επαφής, αφού τους ξεγύμνωσαν κυριολεκτικά; Τίσκεφτονταν όταν φωτογραφίζονταν χαμογελαστοί δίπλα από τα θύματά τους; Με ποιες σκέψεις έστελναν αυτές τις αποτρόπαιες φωτογραφίες, στις αγαπημένες τους και στους γονείς τους πίσω στη Γερμανία;

Πρόπερσι το καλοκαίρι, βυθίστηκε στο μυθιστόρημα του Jonathan Littell, *Ευμενίδες*. Εκεί ένας αλσατικής καταγωγής δικηγόρος και εθελοντής αξιωματικός των SS, αφηγείται με κάθε λεπτομέρεια τις τερατώδεις πλευρές της καθημερινότητάς του στο Ανατολικό Μέτωπο. Ως πεπεισμένος εθνικοσοσιαλιστής συμμετείχε στο σχεδιασμό και την εκτέλεση της λεγόμενης «Τελικής Λύσης του Εβραϊκού Προβλήματος», όπως τεχνοκρατικά ονομάστηκε το σχέδιο φυσικής εξόντωσης των Εβραίων της Ευρώπης. Όλη του η αφήγηση, είκοσι χρόνια μετά τα γεγονότα, περιγράφει ψυχρά και μεθοδευμένα, τα κίνητρα και τις δράσεις αυτού του τρομερού σχεδίου όπου «το άτομο δεν άξιζε τίποτα, το έθνος, το κράτος ήταν τα

Η μοναδική φωτογραφία που υπάρχει και δείχνει τον καπνό (επάνω) που έβγαине από τα κρεματόρια του Άουσβιτς.

πάντα... αν η υπέρτατη αξία είναι ο volk, ο λαός στον οποίο ανήκουμε και αν η βούληση του volk ενσαρκώνεται από τον αρχηγό του τότε πράγματι ο λόγος του Φύρερ έχει ισχύ νόμου. Ωστόσο, ήταν ζωτικό να καταλαβαίνουμε οι ίδιοι την αναγκαιότητα των διαταγών του Φύρερ και όχι να υποτασσόμαστε σε αυτές απλώς και μόνο εξαιτίας του πρωσικού πνεύματος υπακοής, χωρίς να τις καταλαβαίνουμε και να τις αποδεχόμαστε... Γι' αυτόν το λόγο, «οφείλουμε να αντισταθούμε στον πειρασμό να φερόμαστε ανθρώπινα»!

Η ναζιστική ιδεολογία και οι προϋποθέσεις εφαρμογής της

Εδώ είναι το κλειδί της απάντησης στο ερώτημά μου: «η αντίληψη που είχαν οι αυτουργοί για τα θύματά τους, υπήρξε αποφασιστικός παράγοντας της προθυμίας τους να τα εξοντώσουν» (DG 513). Αυτή η απάντηση δόθηκε πρόσφατα από τον Αμερικανό πολιτικό επιστήμονα Daniel Goldhagen. Το συμπέρασμα του βιβλίου του «Πρόθυμοι δήμιοι», υποστηρίζει ότι καθημερινοί άνθρωποι, ποτισμένοι από τη ναζιστική ιδεολογία συμμετείχαν πρόθυμα σε μια μαζική σφαγή κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις. «Για να φτάσουν κάποιοι άνθρωποι στο σημείο να εξοντώσουν μια άλλη ομάδα ανθρώπων, θα πρέπει πρώτα να αρθούν οι ηθικοί και συναισθηματικοί φραγμοί, που συνήθως τους αποτρέπουν από το να υιοθετήσουν ένα τόσο ριζοσπαστικό μέτρο» (DG 544).

Για να γίνει κάτι τέτοιο χρειάστηκε η ταυτόχρονη συνδρομή τεσσάρων προϋποθέσεων.

1. Ένας βαθειά ριζωμένος αντισημιτισμός.

2. Η κυριαρχία ενός τύπου αντισημιτισμού στον οποίο κυριαρχεί το πνεύμα της εξόντωσης.
3. Η πλήρης επικράτηση μιας ριζοσπαστικής ιδεολογίας, όπως ο εθνικοσοσιαλισμός, ως κυρίαρχης κρατικής ιδεολογίας.
4. Η φυσική παρουσία εκατομμυρίων εκτελεστών πρόθυμων να φέρουν με ζήλο σε πέρας το σχέδιο εξόντωσης.

As εξετάσουμε αυτές τις προϋποθέσεις μια προς μια.

Ο **αντισημιτισμός** είναι ένα ενδημικό συναίσθημα με πολύ βαθιές ρίζες σε όλη την Ευρώπη. Συνδέεται καταρχήν στο συλλογικό φαντασιακό της χριστιανισμής με τη Σταύρωση του Ιησού. Έτσι, σε όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα και κυρίως μετά τις Σταυροφορίες, οι φυσικές καταστροφές και οι μεγάλες επιδημίες συνδέονταν με την παρουσία των «ξένων» και θρησκευτικά διαφοροποιημένων Εβραίων. Στη διάρκεια της μαύρης πανώλης, το 14^ο αι. παντού στη Δυτική Ευρώπη οι Εβραίοι διώκονται ως υπαίτιοι πρόκλησης της επιδημίας προκειμένου να εξευμενιστεί ο Θεός τιμωρός (DG 87). Η αποκατάσταση της χριστιανικής καθαρότητας είναι εξ άλλου η κύρια αιτία του διωγμού των Εβραίων από την Καθολική Ισπανία το 1492. Από αυτούς τους Σεφαραδίτες Εβραίους προέρχεται το μεγαλύτερο μέρος των Ισραηλιτικών κοινοτήτων όχι μόνο της Ελλάδας, αλλά και ολόκληρης της Νοτίου και εν μέρει της Κεντρικής Ευρώπης.

Παράλληλα με τις θρησκευτικές, υπάρχουν καλά θεμελιωμένες κοινωνικές προκαταλήψεις που συνδέουν τους Εβραίους με τη φιλαργυρία και την τοκογλυφία. Και εδώ υπάρχει μια πραγματική βάση, δεδομένου ότι στις περισσότερες ευρωπαϊκές κοινωνίες του Μεσαίωνα, οι Εβραίοι στερούνταν του δικαιώματος έγχειας ιδιοκτησίας, αλλά και της συμμετοχής σε πολλές επαγγελματικές συντεχνίες, με αποτέλεσμα να στραφούν στο εμπόριο και στις τραπεζικές εργασίες, πριν ακόμη τη δημιουργία Τραπεζών τον 14^ο αι. Η ρητή καταδίκη του εμπορίου, αλλά κυρίως του έντοκου δανεισμού από την Εκκλησία, ώθησε τους Εβραίους στην ενασχόλησή τους με το χρήμα, καθιστώντας τους διπλά απόβλητους: «Ο Θεός δεν αγαπά τον έμπορο», έλεγε ένα Παπικό διάταγμα του 12^{ου} αι. (Le Goff 70). Πόσο μάλλον τον άπιστο Εβραίο έμπορο! Συναντάμε στα γραπτά του Σαίξπηρ αυτή την ενδημική αντιπάθεια, που συνοψίζει όμως 400 χρόνια επίσημης αντι-εβραϊκής πολιτικής των Άγγλων από το 1296 μέχρι το 1656.

Ωστόσο, ο **γερμανικός αντισημιτισμός** του μεσοπολέμου είναι διαφορετικός. Βρίσκεται θα έλεγα δύο στάδια πιο μπροστά από τον κοινό αντισημιτισμό της υπόλοιπης Ευρώπης. Το πρώτο στάδιο είναι αυτό που περιγράψαμε πιο πάνω και σχετίζεται με τη θρησκεία και το χρήμα. Το δεύτερο στάδιο που αναπτύχθηκε σε ορισμένες μόνον χώρες της Ευρώπης σχετίζεται με την αντίληψη των Εβραίων ως ένα ξεχωριστό «έθνος» το οποίο έχει δικές του σκοτεινές επιδιώξεις και συμμετέχει σε μια διεθνή συνωμοσία σε βάρος των λαών (DG89). Αυτή η αλλαγή της εικόνας των Εβραίων στο συλλογικό υποσυνείδητο ορισμένων ευρωπαϊκών λαών, αποδίδει στους Εβραίους την ευθύνη για κάθε κοινωνική δυσλειτουργία. Πίσω από κάθε πολιτικό κίνημα αμφισβήτησης, πίσω από κάθε πολιτικό πρόβλημα, πίσω από κάθε «σκάνδαλο» θα λέγαμε σήμερα, κρύβεται η διεθνής εβραϊκή συνωμοσία. Τόνοι μελών γράφτηκαν ολόκληρο το 19^ο αι. με αποκλειστικό θέμα την επίλυση του λεγόμενου «εβραϊκού προβλήματος» (DG 101-2). Ακόμη και ο ίδιος ο Μαρξ, Εβραίος ο ίδιος, παρασύρεται από το αντι-εβραϊκό πνεύμα, και καταγγέλλει τη «διεθνή εβραϊκή συνωμοσία του κεφαλαίου» (1843). Ως αποτέλεσμα, μεταξύ 1867 και 1914 διεξάγονται στη Γερμανία 12 μεγάλες δίκες εναντίον Εβραίων για διάφορα εγκλήματα. Όχι μόνο στη Γερμανία όμως. Θυμηθείτε τη δίκη του Ντρέιφους, του Γάλλου αξιωματικού που καταδικάστηκε ως Εβραίος προδότης της πατρίδας του, που πουλούσε στρατιωτικά μυστικά στους Γερμανούς!

Αντιεβραϊκοί νόμοι υπήρχαν πριν τον πόλεμο στην Ουγγαρία, τη Ρουμανία, τη Σλοβακία και τη Βουλγαρία (Mazower 392). Οι Γερμανοί στο μεσοπόλεμο είχαν ωστόσο περάσει από καιρό στο τρίτο και τελευταίο στάδιο αυτό του «**ψευδοεπιστημονικού αντισημιτισμού**» που αντιμετωπίζει τους Εβραίους σαν μια ξεχωριστή και μάλιστα **κατώτερη φυλή**. Από τη λογική της κοινωνικής απομόνωσης και της δίωξης, περνάμε στη λογική της εξόντωσης. Το σύνθημα που κυριαρχεί δεν είναι πια «κάτω οι Εβραίοι» ή έστω «έξω οι Εβραίοι», αλλά «θάνατος στους Εβραίους». Η λογική της εξόντωσης, που ξεκινά στα μέσα του 19^{ου}, κυριαρχεί πλήρως στη Γερμανία όταν πλειοψηφούν στο κοινοβούλιο του 1893 κόμματα που υιοθετούν τον φυλετικό αντισημιτισμό και διακηρύσσουν τη φυσική εξόντωση όλων των Εβραίων ως λύση του *Judenfrage*, του «εβραϊκού προβλήματος» (DG 116).

Η άνοδος του Χίτλερ

Αυτή ήταν μόνο η δεύτερη προϋπόθεση. Χρειαζόταν ακόμη δύο αναγκαίες προϋποθέσεις για να συντελεστεί το Ολοκαύτωμα. Η κυριαρχία του φραστικού, λογοτεχνικού, θεσμικά οργανωμένου αντισημιτισμού, αν και προετοίμασε επί δεκαετίες το έδαφος, δεν επαρκούσε για να τεθεί σε εφαρμογή το σχέδιο εξόντωσης των Εβραίων. Η τρίτη προϋπόθεση συντελείται με την άνοδο στην εξουσία του *Εθνικοσοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος της Γερμανίας* μετά από νόμιμες εκλογές στις 5/3/1933. Ουμίζουμε ότι το κόμμα του Χίτλερ έλαβε 17 εκ. ψήφους και ποσοστό 44% με ένα ανοιχτά αντικοινοβουλευτικό (αντι-βαϊαμαρικό), εθνικιστικό, αντι-μπολσεβικικό, αντικαπιταλιστικό και αντισημιτικό πρόγραμμα (DG 129). Η κλιμάκωση των μέτρων για τον «αφεβραϊσμό» της γερμανικής κοινωνίας είναι γρήγορη. Στόχος είναι να γίνει η Γερμανία *Judenrein*, καθαρή από Εβραίους (Wieworka 147). Ούτε ένα μήνα μετά τις εκλογές, την Πρωταπριλιά του 1933 γίνεται το πρώτο κρατικά κατευθυνόμενο μποϋκοτάζ των εβραϊκών επιχειρήσεων. Έξι μέρες μετά ψηφίζεται νόμος για την Αποκατάσταση των δημοσίων υπηρεσιών που προέβλεπε την απόλυση όλων των Εβραίων από το δημόσιο τομέα, δηλ. το δικαστικό σώμα, την Αστυνομία, τα Νοσοκομεία, τα Σχολεία και τα Πανεπιστήμια.

Για δύο χρόνια οι φραστικές επιθέσεις, οι ξυλοδαρμοί και οι δολοφονίες Γερμανών Εβραίων πολλαπλασιάζονται. Οι νόμοι «περί Γερμανικής Ιθαγένειας» και «περί προστασίας του αίματος και της τιμής της Γερμανίας» το 1935 (γνωστοί ως νόμοι της Νυρεμβέργης), κωδικοποίησαν τη φυλετική διάκριση σε βάρος των Εβραίων σε μια προσπάθεια δήθεν επιστημονικής τεκμηρίωσης της φυλετικής ανωτερότητας των Αρίων Γερμανών. Η κορύφωση των προπολεμικών διώξεων γίνεται τη νύχτα της 9^{ης} Νοεμβρίου 1938, όταν, σε απάντηση μιας προβοκάτσιας στο Παρίσι, ο Γκαίμπελς καλεί το λαό σε εκδίκηση. Στη διάρκεια της «*Νύχτας των κρυστάλλων*», δολοφονήθηκαν 100 Εβραίοι, 20.000 στάλθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, καταστράφηκαν 75.000 καταστήματα και δεκάδες συναγωγές σε όλη τη Γερμανία (DG 146). Επιπλέον, με νόμο δημεύτηκε το 20% της περιουσίας των Εβραίων. Σε όλα αυτά τα οκτώ χρόνια δεν υπήρξε ποτέ καμία οργανωμένη αντίδραση στις διώξεις των Εβραίων της Γερμανίας, οι μισοί από τους οποίους (250.000) εγκατέλειψαν οριστικά τη

χώρα, ενώ οι υπόλοιποι φυλακίστηκαν. Η γερμανική κοινωνία έδειχνε να ανέχεται, αν όχι και να επιδοκιμάζει τις ναζιστικές διώξεις.

Μετά την κατάληψη της Πολωνίας, οι Εβραίοι κάτοικοί της περιορίστηκαν σε γκέτο. Δεν υπήρχαν ακόμη συστηματικές μαζικές δολοφονίες. Η συστηματική «εκκαθάριση των Εβραίων της Ανατολής» ξεκίνησε με την εισβολή στη Ρωσία τον Ιούνιο του 1941. Οι μαζικές εκτελέσεις των εβραϊκής καταγωγής Λιθουανών, Ουκρανών και Ρώσων ξεκινούν αμέσως από ειδικά κινητά αποσπάσματα θανάτου αποτελούμενα από εθελοντές των SS (*Einsatzgruppen*) επικουρούμενα από ντόπιους αντισημίτες (Mazower 170). Η κορύφωση της ναζιστικής πολιτικής ξεκινά στις 20/1/1942 οπότε και αποφασίζεται η «Τελική λύση», όταν διαπιστώνεται ότι η κράτηση μεγάλου αριθμού κρατουμένων Εβραίων είναι αδύνατη, όπως και η χωρίς πρόγραμμα εξόντωσή τους με συνοπτικές εκτελέσεις και η ομαδική ταφή τους. Με τη νέα πολιτική «η εκμηδένιση των εβραϊκών πληθυσμών» θα έπρεπε να γίνει μεθοδευμένα και με άκρα μυστικότητα, ώστε να μην ενοχλείται η κοινή γνώμη. Ταυτόχρονα, οι ικανοί προς εργασία Εβραίοι, περίπου 40% θα χρησιμοποιούνταν σε στρατόπεδα εργασίας για την υποστήριξη της πολεμικής προσπάθειας. Η «Τελική Λύση» όπως την ξέρουμε εφαρμόστηκε το δεύτερο εξάμηνο του 1942 συνδυάζοντας δύο αντικρουόμενους στόχους, τη φυσική εξόντωση, με την «εξόντωση δια της εργασίας» (Mazower 379).

Οι πρόθυμοι εκτελεστές

Η τέταρτη αναγκαία προϋπόθεση ήταν η ύπαρξη πολυάριθμων ανδρών και γυναικών πρόθυμων να φέρουν σε πέρας το σχέδιο εξόντωσης τόσων εκατομμυρίων αθώων επί τρία χρόνια. Ο αντισημιτισμός, ακόμα και στην ακραία εξοντωτική εκδοχή του, ακόμα και όταν έγινε επίσημη κρατική ιδεολογία, δεν θα μπορούσε να οδηγήσει σε τόσο τραγικά αποτελέσματα αν δεν υπήρχε ο εθελοντισμός, ο ενθουσιασμός και η πλεονάζουσα βαναυσότητα των αυτουργών (DG 494). Μια λεπτομερής μελέτη της δράσης τους αποκαλύπτει ότι η αποτελεσματικότητα του ναζιστικού μηχανισμού εξόντωσης δεν ήταν αποτέλεσμα τυφλής υπακοής, ούτε γραφειοκρατικής προσήλωσης στο καθήκον, πόσο μάλλον άγνοιας των συνεπειών των πράξεών τους.

Η υπακοή στις διαταγές των ανωτέρων είναι μια παραδοσιακή γερμανική αρετή. Ωστόσο στην πλειοψηφία τους, οι άνδρες των αποσπασμάτων εκτέλεσης, όπως και οι άνδρες των Ταγμάτων Αστυνομίας Τάξης (*Ordnungspolizei*), που αποτελούνταν από μόνιμους αστυνομικούς αλλά και από ηλικιωμένους επίστρατους, όπως και οι άνδρες των SS και οι φρουροί των στρατοπέδων εξόντωσης ήταν εθελοντές ποτισμένοι από τη ναζιστική ιδεολογία. Επιπλέον, «σε καμία περίπτωση δεν αποδείχτηκε ότι η άρνηση κάποιου να σκοτώσει είχε συνέπειες για τη ζωή ή τη σωματική του ακεραιότητα» (DG 499). Από τα γερμανικά αρχεία δεν προκύπτει καμία καταδίκη ή φυλάκιση κάποιου που αρνήθηκε να σκοτώσει Εβραίους. Αντίθετα υπήρχε γραπτή εντολή του Χίμλερ «η οποία επέτρεπε στους άνδρες των αποσπασμάτων εκτέλεσης που το επιθυμούσαν να ζητήσουν μετάθεση για να αναλάβουν άλλη υπηρεσία πίσω στην πατρίδα» (DG 500). Τα μεταπολεμικά δικαστήρια της Ομοσπονδιακής Γερμανίας σταθερά απέρριψαν αυτές τις δικαιολογίες των αυτουργών. Επιπλέον υπάρχουν καταγεγραμμένες περιπτώσεις παραίτησης ανώτερων στελεχών που διαφώνησαν με τις μαζικές εκτελέσεις, όπως ο βοηθός του Υπουργού Εσωτερικών, υπεύθυνος για τις εβραϊκές υποθέσεις (Mazower 375).

Η δικαιολογία της γραφειοκρατικής προσήλωσης των αυτουργών στις λειτουργίες του κρατικού μηχανισμού επίσης δεν ευσταθεί. Ο ζήλος και η αφοσίωση που έδειξαν οι αστυνομικοί, οι φρουροί των στρατοπέδων, οι μόνιμοι αξιωματικοί αλλά και οι κληρωτοί δεν επιβεβαιώνουν αυτόν τον ισχυρισμό. Αντίθετα, αφθονούν τα καταγεγραμμένα επεισόδια ένθερμης συμμετοχής στις διαδικασίες κακοποίησης, ευτελισμού και βασανισμού κρατουμένων και ιδιαίτερα των Εβραίων. Εξίσου και προφανέστατα αβάσιμη είναι και η δικαιολογία της άγνοιας (Wieworka 194). Αρκεί να δει κανείς τις δεκάδες φωτογραφίες των χαμογελαστών εκτελεστών στην ώρα του «καθήκοντος», που μπροστά σε ένα κοινό εκατοντάδων θεατών απλών κληρωτών, για να μην έχει καμία αμφιβολία για το ότι αυτοί ήξεραν τι έκαναν και χαίρονταν αυτό που έκαναν.

Συμπεράσματα

Προσπάθησα να δείξω ότι η «Τελική Λύση» οφειλόταν στη ναζιστική ιδεολογία που διαπότισε ένα συγκεκριμένο καθεστώς. Πολλά άλλα φασιστι-

κά καθεστώτα, με συνειδητή αντι-εβραϊκή πολιτική επέδειξαν διαφορετική στάση. Οι Ιταλοί φασίστες για παράδειγμα διαχώρισαν τη θέση τους και δεν συνεργάστηκαν. Στις ιταλοκρατούμενες περιοχές οι Εβραίοι, όπως π.χ. στο Βόλο, είχαν καλύτερη τύχη και ένα μικρότερο ποσοστό εξοντώθηκε. Οι Βούλγαροι αντίθετα, παρέδωσαν τους Έλληνες Εβραίους στην Τρεμπλίνκα, ενώ προστάτευσαν τους δικούς τους Βούλγαρο-Εβραίους (Mazower 403).

Οι Γερμανοί ναζί στηριζόμενοι στη μακρά αντισημιτική τους παράδοση, υιοθέτησαν την πιο ακραία μορφή εξοντωτικού αντισημιτισμού και πείθοντας δεκάδες χιλιάδες συμπατριώτες τους, εκτέλεσαν πιστά το ζοφερό τους σχέδιο για μια φυλετικά καθαρή Γερμανία. Κλείνοντας, πρέπει να τονίσω ότι Εβραίοι ήταν ο πρώτος, και πολιτικά πιο επείγων στόχος του ναζιστικού καθεστώτος. Η μοίρα των Εβραίων προεικόνιζε τους ευρύτερους ορίζοντες εκμηδένισης στο μέλλον, σε περίπτωση ναζιστικής νίκης, και άλλων κατηγοριών ανθρώπων που δεν ταίριαζαν στα πρότυπα της ναζιστικής καθαρότητας. Στη μνήμη των 6 εκ. Εβραίων, των 3 εκ. Σοβιετικών στρατιωτών, των 2 εκ. Πολωνών, των 250.000 ανάπηρων, των 220.000 Τσιγγάνων, των 80.000 Μασόνων, των 15.000 ομοφυλόφιλων και των 2.500 Ιεχωβάδων, οφείλουμε να πούμε πάλι σήμερα:

«Να μην είσαι ποτέ θύμα,
Να μην είσαι ποτέ θύτης,
Να μην είσαι ποτέ, μα ποτέ θεατής»
(Yehuda Bauer)

Βιβλιογραφικές παραπομπές:

Bauer Yehuda, *A history of the Holocaust*, New York, F. Watts, 1982.
Goldhagen Daniel, *Πρόθυμοι δήμιοι: οι εκτελεστές του Χίτλερ*, 1996.
LeGoff Jacques, *Marchands et banquiers au Moyen Age*, Paris, PUF 1993.
Littell Jonathan, *Ευμενίδες*, Αθήνα, Λιβάνης, 2008.
Mazower Mark, *Η αυτοκρατορία του Χίτλερ*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2009.
Wieworka Annette, *Άουσβιτς, 60 χρόνια μετά*, Αθήνα, Πόλις, 2006.
Ιστότοπος Εθνικού Μουσείου Εβραϊκού Ολοκαυτώματος Ουάσιγκτον ΗΠΑ

[Ο Καθηγητής κ. Μιχαήλ Ζουμπουλάκης είναι Αντιπρύτανης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Το κείμενο αποτελεί την ομιλία του στην Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου κατά την Ημέρα Μνήμης του Ολοκαυτώματος το 2010].

Μνήμη Μαρδοχαίου Φριζή

Του ΚΩΣΤΑ ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ

Η επέτειος τον Δεκέμβριο από τον ηρωικό θάνατο του συνταγματάρχη Μαρδοχαίου Φριζή αποτελεί μια ευκαιρία να θυμηθούμε άλλη μια φορά την καίρια συμβολή του στο έπος του 1940. Δεν είναι ασφαλώς τυχαίο ότι 12.898 Εβραίοι, εκ των οποίων 343 αξιωματικοί και υπαξιωματικοί, υπηρέτησαν στον ελληνικό στρατό το 1940- 1941 και εξ αυτών πάνω από 200 έπεσαν στο πεδίο της τιμής. Ωστόσο η ιδιαίτερη αναφορά στο συνταγματάρχη Φριζή επιβάλλεται όχι μόνο διότι εκφράζει τη συμβολική ένωση όλων των Ελλήνων στο κατ'εξοχήν πεδίο όπου κρίνεται ο πατριωτισμός μας ή διότι αποτελεί μια οφειλόμενη τιμή σε έναν πρωταγωνιστή της νίκης, αλλά και διότι η τέλεση ενός τέτοιου «ασκαβά» (μνημοσύνου) έχει ιστορική και παιδευτική σημασία. Ιδιαίτερα σήμερα που ο πατριωτισμός είτε ο ελληνικός είτε αυτός του λαού του Ισραήλ δέχονται την επίθεση ενός διανοητικού αναθεωρητισμού.

Ο Μαρδοχαίος Φριζής γεννήθηκε στη Χαλκίδα το 1893 και σπούδασε στη Νομική Σχολή Αθηνών.

Κατετάγη στο στράτευμα το 1915 και αποφοίτησε από τη σχολή εφέδρων αξιωματικών πεζικού. Πολέμησε στο μακεδονικό μέτωπο, στην εκστρατεία της Ουκρανίας και στον μικρασιατικό αγώνα. Τιμήθηκε με το χρυσό αριστείο ανδρείας και τον πολεμικό σταυρό γ' τάξεως. Κρατήθηκε αιχμάλωτος ένα χρόνο στα φρικιαστικά «αμελέ ταμπουρού» των Νεότουρκων, από τον Αύγουστο του 1922 ως τον Αύγουστο του 1923. Για την αιχμαλωσία του Φριζή πρέπει να σημειωθεί η πληροφορία που δημοσιεύθηκε το 1954 στην «Καθημερινή» και τον Ιανουάριο του 1971 στο τ. 31 του περιοδικού «Ιστορία» και κατά την

οποία η Ισραηλιτική Κοινότητα Σμύρνης συνέλεξε σημαντικό ποσό και πέτυχε την απελευθέρωση του Φριζή, αλλά οι Τούρκοι προέβησαν τον όρο να μην επανέλθει στην Ελλάδα μέχρι του τυπικού τέλους του πολέμου. Η απάντηση του Φριζή είναι συγκλονιστική: «Εμείς οι Έλληνες θα απελευθερωθούμε μόνοι μας», απάντησε στους δεσμώτες του και αρνήθηκε τη διακριτική μεταχείριση.

Ο Φριζής επέστρεψε τελικά μετά από έναν ολόκληρο χρόνο και αποφάσισε να παραμείνει στο στράτευμα.

Το 1940, αντισυνταγματάρχης πλέον, ήταν διοικητής του υποτομέως Δελβινακίου και πιο συγκεκριμένα του προς δυσμάς κλιμακίου προκαλύψεως της 8^{ης} μεραρχίας (που κάλυπτε το χώρο της Ηπείρου), για τους τομείς Καλαμά και Νεγράδων, προς την περιοχή δηλαδή Κακαβιά-Δελβινάκι, στα ελληνοαλβανικά σύνορα. Η δύναμη του κλιμακίου αποτελείτο από το τάγμα προκαλύψεως Δελβινακίου (με τον πρώτο λόχο στους Δρυμάδες, το 2^ο στους Ποντικάτες και τον τρίτο στην Καστάνιανη), το II/42 τάγμα (ΝΑ. της λίμνης Τζεραβίνης), τον 42^ο ουλαμό συνοδείας με αντιαρματική αποστολή (στο Χάνι Δελβινάκι), μια πυροβολαρχία των 75' (επίσης στο Χάνι Δελβινάκι) και τον 42^ο ουλαμό συνοδείας (στο Κουτσόκρονο). Η ζώνη ευθύνης του άρχιζε από τους Δρυμάδες Πωγωνίου και κατέληγε στην Καστάνιανη. Απέναντι ήταν η 23^η ιταλική μεραρχία (Φερράρα).

Τα τμήματα προκάλυψης Δελβινακίου υπό την ηγεσία του Φριζή αντέταξαν σθεναρή άμυνα στην εχθρική επίθεση και παρά τα έντονα πυρά του ιταλικού πυροβολικού αλλά και τους σφοδρούς αεροπορικούς βομβαρδισμούς, συνεπτύχθησαν υποδειγματικά, στη δεύτερη γραμμή προκαλύψεως, στη γραμμή Πέτρα Χάιδως- Σιταριά- ποταμός

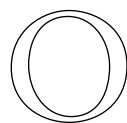
Γόρμος- Τσοúκα (Δ. Μαυροβουνίου)- Βίγλα, με επιτήρηση στο ύψωμα Προφήτη Ηλία (639). Η επίθεση της Φερράρα εκδηλώθηκε σε τρεις κατευθύνσεις. Η βορειότερη επί της γραμμής Δρυμάδες- Πωγώνι- Δελβινάκι (η «φάλαγγα Τρίτσιο»), με δύο τάγματα επέπεσε επί ενός ελληνικού λόχου που αμύνθηκε γενναία πριν απαγκιστρωθεί. Η δεύτερη από την Κακαβιά, με τον ίδιο τον μέραρχο Τζανίνι κινήθηκε προς Χάνι Δελβινάκι και η τρίτη (η «φάλαγγα Σαπιέντσα») επιτέθηκε κατά του λόχου της Καστάνιανης.

Η τεράστια διαφορά δυνάμεως ανάγκασε τα τμήματα της προκάλυψης να συμπτυχθούν, σύμφωνα με τα σχέδια, τη νύχτα της 29^{ης} Οκτωβρίου στην κυρία αμυντική τοποθεσία Ελαίας- Καλαμά. Καθοριστική στάθηκε η επέμβαση του Φριζή για την αναπρόωθηση διμοιρίας του Π/42 στο ύψωμα Χαβός, το προωθημένο σημείο στηρίγματος του υποτομέως Γρίμπιανης που ήταν απαραίτητο για την ομαλή σύμπυξη των ελληνικών μονάδων. Το τάγμα Δελβινακίου κινήθηκε προς Νεγράδες για ανασυγκρότηση, ο λόχος Καστάνιανης στη Γρανιτισοπούλα και το Π/42 στη Ζίτσα. Σε όλο το μήκος του μετώπου η ελληνική άμυνα δημιουργούσε αισιοδοξία για την απόκρουση του εισβολέως. Όμως στον τομέα της Πίνδου η διείσδυση της μεραρχίας αλпинιστών Τζούλια προκαλούσε σοβαρές ανησυχίες καθώς απεκαλύπτε το δεξιό της 8^{ης} μεραρχίας. Η προέλαση προς Σαμαρίνα- Δίστρατο- Βωβούσα και η κυκλωτική της κίνηση προς Μέτσοβο απειλούσε την 8^η μεραρχία και την όλη γραμμή άμυνας στην Ήπειρο. Τον κίνδυνο αυτό κλήθηκε να αντιμετωπίσει ο Φριζής.

Αρχικά η 8^η μεραρχία έθεσε στη διάθεσή του το Ι/42 τάγμα και στις 31 Οκτωβρίου έθεσε υπό τις διαταγές του ολόκληρο το Απόσπασμα Μετσόβου που εστάλη στο Βρυσσώρι [ΝΑ. Κόνιτσας και ΒΑ. όρους Γκαμήλα] ώστε να σταματήσει την επικίνδυνη προώθηση της μεραρχίας Τζούλια που απειλούσε το δεξιό της 8^{ης} μεραρχίας. Στις 2 Νοεμβρίου ο Φριζής ανέλαβε τη διοίκηση του Αποσπάσματος Αώου, όπως ονομάστηκε, και το οποίο συνέδεσε το δεξιό της 8^{ης} μεραρχίας με το απόσπασμα Πίνδου του θρυλικού Δαβάκη, αλλά και κάλυψε αυτή την πόλη των Ιωαννίνων από βορρά. Παρατάσσοντας τα τμήματά του στη νότια όχθη του Αώου στις κορφές της Γκαμήλας και στην περιοχή Βρυσσώρι, ο Φριζής κάλυπτε τις ορεινές διαβάσεις μεταξύ Γκαμήλας και Κουκουρούτζου που οδηγούν στα Γιάννενα, αλλά και τις από τον ποταμό διαβάσεις προς Τσεπέλοβο και Ελατοχώρι.

Το Απόσπασμα οργανώθηκε με βάση το τάγμα προκαλύψεως Κονίτσης και το Απόσπασμα Μετσόβου (τάγμα

Π/5 και ουλαμός πυροβολικού, με 2 πυροβόλα Σνάιντερ των 105' ' και δύο όλμους Μπραντ των 81' ') που έφτασε στο Βρυσσώρι το απόγευμα της 1^{ης} Νοεμβρίου. Λίγη ώρα αργότερα, λίγο βορειότερα στο Παλαιοσέλι, θα φθάσουν οι Ιταλοί αλπινιστές. Στις 2 Νοεμβρίου άρχιζε η περιφημη μάχη στο Καλπάκι (Ελαία) που με τις ομηρικές σκηνές στη Γραμπάλα επί μία εβδομάδα έθραυσε τις ιταλικές επιθέσεις και αποτέλεσε την αρχή του έπους του 1940. Είναι αμφίβολο όμως αν το έπος αυτό θα είχε γραφεί αν τις ίδιες ημέρες, λίγα χιλιόμετρα πιο ψηλά, το Απόσπασμα Φριζή δεν ανέκοπτε τις συνεχείς επιθέσεις των Ιταλών αλπινιστών που επιχειρούσαν να διαβιούν τον Αώο και να πλευροκοπήσουν, αν όχι να κυκλώσουν την 8^η μεραρχία.

Φριζής έφτασε στο Βρυσσώρι το απόγευμα της 2ας Νοεμβρίου. Κάλεσε αμέσως σε σύσκεψη το διοικητή του τάγματος Κονίτσης Γίγα και το διοικητή του Π/5 Παπαβασιλείου και αφού κατατοπίστηκε επί του χάρτη έκανε επί τόπου αναγνώριση των θέσεων μαζί με τους δυο ταγματάρχες, δύο έφεδρους αξιωματικούς (το Γ. Μάτσαγγα και τον Δ. Μπιζακίδη) και τον έφεδρο Γ. Οικονόμου. Οι επιθέσεις του 9^{ου} συντάγματος αλπινιστών από Παλαιοσέλι- Πάδες συνεντρίβησαν παρά την πυκνή ομίχλη που υποβοηθούσε τους επιτιθέμενους. Εδώ συνελήφθησαν μαζικά για πρώτη φορά Ιταλοί αιχμάλωτοι. Και εδώ ο Φριζής έδειξε τον βαθύτατο ανθρωπισμό του όταν αξίωσε και επέβαλε την άψογη μεταχείριση των αιχμαλώτων και την περίθαλψη των Ιταλών τραυματιών.

Το Απόσπασμα, με το 15^ο ελληνικό σύνταγμα, απέκρουσαν τις συνεχείς απόπειρες διάβασης (στα Άρματα και την Αγ. Τριάδα) δίνοντας την ευκαιρία της μεγάλης νίκης στο Καλπάκι αλλά και της καταπόνησης των αλπινιστών που δέχθηκαν από τις 5 Νοεμβρίου την ελληνική αντεπίθεση. Η αντεπίθεση στην Πίνδο στηρίχθηκε κυρίως στη Μεραρχία Ιππικού, στην οποία εντάχθηκε και το Απόσπασμα Φριζή που διέβη τον Αώο και κατέλαβε, με τον ίδιο επικεφαλής, το Παλαιοσέλι. Στις 10 Νοεμβρίου ο Φριζής διέταξε την επιλαρχία που του είχε διατεθεί, να καταδιώξει τον εχθρό προς Κόνιτσα και τον δεύτερο λόχο του τάγματος Κονίτσης να καταλάβει τον αυχένα Σουσίτσας ώστε να αποκοπεί η οδός υποχώρησης των Ιταλών. Η ταχύτατη κίνηση και αιφνίδια προσβολή του 8^{ου} συντάγματος αλπινιστών κοντά στο χωριό Ελεύθερο, είχε εντυπωσιακά αποτελέσματα. Οι άνδρες του Αποσπάσματος Φριζή κυριολεκτικά διέλυσαν το επίλεκτο ιταλικό

σύνταγμα που άφησε στο πεδίο της μάχης 300 νεκρούς, πάνω από 700 αιχμαλώτους και άφθονο πολεμικό υλικό.

Το Απόσπασμα, σε συνεργασία και με το Απόσπασμα Χατζηφόρου, ενεπλάκη την επομένη και σε νέα σκληρή μάχη με το άλλο σύνταγμα αλπινιστών (το 9^ο) στους αυχένες των υψωμάτων 1383 και 1323. Η νέα νίκη και η καταδίωξη ως την Κόνιτσα έκριναν οριστικά τη μάχη της Πίνδου. Στις 15 Νοεμβρίου οι Ιταλοί εγκατέλειψαν την Κόνιτσα και ο αγώνας περνούσε πλέον στο βορειοηπειρωτικό έδαφος. Ο Φριζής περνά από την Κόνιτσα απ' όπου παίρνει από την Αναγνωστοπούλειο Σχολή το περίφημο κόκκινο άλογο με το οποίο θα τον θυμούνται οι στρατιώτες του να καλπάζει στη Β. Ήπειρο. Η μεραρχία ιππικού κινήθηκε προς Τσάρσοβα και συνέστησε νέο απόσπασμα υπό τον Φριζή, με δύο τάγματα (II/5 και II/36), μια πυροβολαρχία και μια ίλη όλμων. Το απόσπασμα διατάχθηκε να κινηθεί κατά μήκος της οδού προς Πρεμετή. Στις 22 Νοεμβρίου (μέρα που καταλήφθηκαν η Κορυτσά και το Λεσκοβίκι), το απόσπασμα Φριζή διέβη το Σαραντάπορο και εισήλθε στη Β. Ήπειρο από την περιοχή Μέρτζανης. Την επομένη κατέλαβε την Τσάρσοβα (Δ. του Λεσκοβικίου) και κινούμενο παράλληλα με τη δεξιά όχθη του Αώου, πέρασε το Χάνι Μερτσέκ και έφτασε στις 25 Νοεμβρίου Β. της Φούρκας. Την επομένη κινήθηκε προς την περιοχή Πετράνη- Λογαρίτσα αλλά προσέκρουσε σε ισχυρή αντίσταση στο Μάλι Μπονταρίτ.

Στις 29 Νοεμβρίου το απόσπασμα Φριζή ανέτρεψε την εχθρική αντίσταση και διέβη τον ποταμό Λογαρίτσα, καταλαμβάνοντας σειρά υψωμάτων γύρω από το χωριό Μπένια Σκέριτ και τη γέφυρα Κατζίκ μετά από σκληρό αγώνα. Τραυματίζεται αλλά αποκρούσει την ιατρική περίθαλψη και συνεχίζει τη μάχη. Με μια σειρά επιθετικών ενεργειών είχε υπερφαλαγγίσει ήδη την Πρεμετή, κατέλαβε τα υψώματα Β.Δ. των χωριών Ναβσοέλα και Λούπτσκα και προώθησε τις ελληνικές γραμμές ως το όριο Κόσοβα- Καραδαμίτσι, όπου μετά από πείσιμονα μάχη ανέτρεψε τμήματα της μεραρχίας Μόντενα και συνέλαβε πάνω από 200 αιχμαλώτους. Για τις πράξεις αυτές ο Φριζής προήχθη μετά τον θάνατό του αναδρομικά σε συνταγματάρχη επ' ανδραγαθία και τιμήθηκε με το χρυσό αριστείο ανδρείας και τον πολεμικό σταυρό α' τάξεως.

Οι Ιταλοί προ του κινδύνου αποκοπής, εκκένωσαν την Πρεμετή που καταλήφθηκε το πρωί της 3^{ης} Δεκεμβρίου. Στις 5 Δεκεμβρίου 1940, στις χιονισμένες προκεχωρημένες θέσεις του τομέα Πρεμετής ο Φριζής έφιπ-

πος χτυπήθηκε από ιταλικά βομβαρδιστικά. Ήταν από τους πρώτους ανώτερους Έλληνες αξιωματικούς που έπεφταν στον επικό αγώνα για μια ελεύθερη Ελλάδα. Στα υψώματα του χωριού Τρεμίσι, στη δεξιά όχθη του Αώου, λίγο μακρύτερα από την ανατιναγμένη από τους Ιταλούς γέφυρα της Πρεμετής (έξι χλμ. Β.Δ. της πόλης της Πρεμετής) εκείνο το μεσημέρι της Πέμπτης 5 Δεκεμβρίου έσβησε μέσα στη φωτιά η ζωή ενός φλογερού Έλληνα Εβραίου. Ο μαχητής Γ. Οικονόμου δίνει τη στιγμή του θανάτου («Μνήμες και Μνημόσυνα του 40», Ιωάννινα, 1997) και τα τελευταία λόγια του συνταγματάρχη που στις εκκλήσεις των στρατιωτών του να κατεβεί από το άλογο, απάντησε: «Δεν τους κάνω την τιμή να κατέβω». Κι έτσι έφιππος διέβη στην αθανασία. Τάφηκε στην ανατολική άκρη του χωριού, κάτω από τον ίσκιο μιας βαλανιδιάς, σε μια αλάνα που στάθμευαν τα ελληνικά μεταγωγικά.

 τις 5 Ιανουαρίου 1941 το «Ελεύθερον Βήμα» θα δημοσιεύσει ομιλία του προέδρου της Ισραηλιτικής Κοινότητας Αθηνών, του αείμνηστου Μίνως Κωνσταντίνη που αναφερόμενος στον Φριζή σημειώνει: «*Εις στιγμάς σκληράς αντιστάσεως του εχθρού προσφωνεί ως είναι απολύτως εξηκριβωμένον, τους πολεμούντας τον ιερόν αγώνα Έλληνας συμμαχητάς του "Εμπρός παιδιά, ο Χριστός μαζί μας"! Και έπεσεν υπό βροχήν βλημάτων μαχόμενος και εξηντλημένος από το τραύμα του εις το πεδίον της νικηφόρου μάχης. Ο ήρωσ συνταγματάρχης Φριζής μας έδίδαξεν με το ως άνω επιφώνημά του προς τους ανδρείους, ότι εις τας στιγμάς αυτάς η ισραηλιτική ψυχή, χωρίς καμμίαν διαφοράν, είναι προέκτασις της ελληνικής ψυχής αγωνιζομένης υπέρ βωμών και εστιών*». Η αναφορά στη φράση αυτή του Φριζή (παρόμοια αναφορά υπήρξε από τον Π. Παλαιολόγο σε χρονογραφήματά του στο «Ελ. Βήμα» στις 23 Νοεμβρίου 1940 και στις 9 Οκτωβρίου 1948) δεν έχει σημασία αν είναι ιστορικά ακριβής. Εκφράζει κάτι βαθύτερο. Την εν όπλοις συναδέλφωση όλων των Ελλήνων, την βιωματική οικείωση της αλήθειας του Άλλου προκειμένου να υπηρετηθούν οι υπέρτατες αξίες της πίστης και της ελευθερίας..

Όσοι υπηρέτησαν υπό τον Φριζή μαρτυρούν για τη στοργή του συνταγματάρχη προς τους άνδρες του, την απόλυτη προσήλωση στο καθήκον και το μεγάλο του πάθος για την ελληνική νίκη. Πολύ πριν εκδηλωθεί η ιταλική επίθεση, διαβλέποντας την κρισιμότητα του

τομέα του, έκανε συνεχείς προσωπικές αναγνωρίσεις ακόμη και νυχτερινές διεισδύσεις στην ιταλική ζώνη για να παρακολουθεί τις κινήσεις, τις μεταφορές και τη διάταξη του εχθρού. Ο Δ. Ανάγνος διασώζει στο περιοδικό «Ιστορία» (τ. 37, Ιούλιος 1971) μαρτυρία λοχία για μια τέτοια διείσδυση στο εχθρικό ύψωμα 669 και την παρακολούθηση περιπόλου που είχε αποτέλεσμα να συλλάβουν έναν Ιταλό αξιωματικό, έναν Αλβανό και έναν Έλληνα οδηγό τους. Η ολύμπια ηρεμία του Φριζή χάριζε δύναμη και αυτοπεποίθηση στους αξιωματικούς και στρατιώτες που υπηρετούσαν κοντά του. Ο ίδιος λοχίας θυμάται τον Φριζή έφιππο την πρώτη μέρα του πολέμου, αψηφώντας τα ιταλικά πυρά να γυρνά στις προκεχωρημένες θέσεις του τομέα προκαλύψεως Δελβινακίου και να ενθαρρύνει τα τμήματά του με λόγια σαν κι αυτά: «*Τα μάτια του λαού μας είναι στραμμένα σε μας. Ο αγώνας θα κριθεί από το πώς θα κρατήσουμε εμείς.*».

Το 2002 τα οστά του συνταγματάρχη Φριζή βρέθηκαν στο σημείο που μαρτυρίες ανέφεραν ότι είχε ταφεί. Μεταφέρθηκαν στην Ελλάδα, αναγνωρίστηκαν και στις 24 Οκτωβρίου 2002 ενταφιάστηκαν στο νεκροταφείο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης. Η ανάπαυση του πολεμιστή όμως δεν μπορεί να είναι πλήρης όσο θα διαισθάνεται αδικαίωτο τον αγώνα εκείνο και τη θυσία του στα χώματα της Βορείου Ηπείρου, όσο η βαρβαρότητα θα απειλεί, με άλλο πρόσωπο σήμερα, τις δυο πατρίδες της ψυχής του. Η μορφή του πάντα θα αγρυπνεί και θα εμπνέει όσους μάχονται για την ελευθερία των δύο κέντρων του Ανθρώπου: Για την ελευθερία της Αθήνας και της Ιερουσαλήμ που μετά από δουλεία αιώνων χαιρόνται σήμερα τους καρπούς πολύμοχθων και αιματηρών αγώνων. Η υπεράσπιση αυτής της ελευθερίας είναι το ειλικρινέστερο μνημόσυνο για τον Μαρδοχαίο Φριζή.

[Η παρούσα μελέτη δημοσιεύεται με την ευκαιρία της τοποθέτησης του έφιππου ανδριάντα του ήρωα του 1940, Συνταγματάρχη Μαρδοχαίου Φριζή, το 2010, στην Πλατεία της Πυροσβεστικής της γενέτειράς του Χαλκίδας. Η εκδήλωση διοργανώθηκε από τον Δήμο Χαλκιδέων και την εκεί Ισραηλιτική Κοινότητα. Ο ανδριάντας αποτελεί πρωτοβουλία και δωρεά του συλλόγου αποδήμων ομογενών των ΗΠΑ «Φίλοι του Συνταγματάρχη Φριζή»].

[Ο κ. Κώστας Χατζηαντωνίου έχει συγγράψει ιστορικές μελέτες (για τον Ν. Πλαστήρα, τον Θ. Πάγκαλο κ.ά.), διηγήματα, μυθιστορήματα («Αγκριτζέντο», «Το βιβλίο της μέλαινας χολής»), δοκίμια. Για το βιβλίο του «Εναντίον του χρόνου» έλαβε τα βραβεία δοκιμίου του Pen Club και Π. Φωτέα της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Μεσσηνίας].

Μαρδοχαίος Φριζής Ο ήρωας του '40

*Στης Αλβανίας τα βουνά επολεμούσες
πάνω στο κάτασπρο περήφανο άλογό σου
κι έμοιαζες «Αϊ Γιώργης» έτσι πως πιλαλούσες
για μια Πατρίδα Ελεύθερη
που πόνεσες, που δάκρυσες,
που τόσο αγαπούσες!
Στα δυο το σώμα σου κόπηκε
στο χώμα και σφαδάζει
τα δάκρυα που κύλησαν
δεν ήτανε για σένα
αλλά γι' αυτούς που άφησες
καθώς η αυγή ξεπρόβαλε, καθώς η αυγή χαράζει!
Περήφανος από γενιά
κι Εβραίος από αιώνες.
Πολέμησες με Χριστιανούς
για νέους Παρθενώνες!
Περήφανος σαν Αετός
σε χάλκινο Ανδριάντα
καλούπωσαν και έφτιαξαν
τον Ήρωα του «Σαράντα».
Χαλκίδα η πατρίδα σου
κι από χαλκό σε φτιάξαν
και σ' έστησαν στη Μάννα Γη
λες Σαλλονίκης ήσουν παιδί.
Εσένα που υπερήφανους όλους εμάς
μας κάνεις,
Δάφνες σου πρόπον και τιμή σου
ακόμη κι αν από μάρμαρο να ήταν η... προτομή σου!
Επάνω από τον τάφο σου
κι εμπρός στον Ανδριάντα
κλίνουν το γόνυ οι Έλληνες
κάποιοι παλιοί πολεμιστές
σε σένα τον αδάμαστο ήρωα του «Σαράντα».*

Ζιζή Γερονουμάκη
Συγγραφέας - Ποιήτρια

Οι εβραϊκές κοινότητες στα Ιόνια Νησιά επί Βενετοκρατίας

Του ΣΠΥΡΟΥ Γ. ΓΑΣΠΑΡΙΝΑΤΟΥ

Η κυριαρχία της Βενετίας στα Νησιά του Ιονίου Πελάγους υπήρξε συνεχής και μακροχρόνια, μέχρι να περατωθεί με την κατάλυση του κράτους της Βενετίας από το στρατηγό Ναπολέοντα Βοναπάρτη (1797). Στην Κέρκυρα, στους Παξούς και Αντίπαξους η βενετική κυριαρχία διήρκεσε 411 έτη (1386–1797), στη Ζάκυνθο 313 έτη (1484–1797), στην Κεφαλονιά 297 έτη (1500–1797), στην Ιθάκη 295 έτη (1502–1797), στη Λευκάδα, οριστικά, 113 έτη (1684–1797), στα Κύθηρα και Αντικύθηρα, ουσιαστικά, 434 έτη (1363–1797).

Τα Ιόνια Νησιά, όταν κατακτήθηκαν από τους Βενετούς, ήταν αραιοκατοικημένα και (με την εξαίρεση, σχετικά, της Κέρκυρας) βρίσκονταν, κατόπιν και τόσων περιπετειών από τις τυχοδιωκτικές φραγκικές κατακτήσεις και τις πειρατικές και τουρκικές επιδρομές, σε κατάσταση δημογραφικής και οικονομικής παρακμής.

Το ολιγάριθμο των κατοίκων των Νησιών του Ιονίου δημιούργησε άμεση ανάγκη εποικισμού πληθυσμών, η δε βενετική διοίκηση έθεσε το ζήτημα τούτο ως πρώτο μέλημά της.

Η βενετική κυβέρνηση, καίτοι είχε δημιουργήσει το 1527 γκέττο (ghetto) στη Μητρόπολη, την πόλη της Βενετίας, ευνόησε την εγκατάσταση των Εβραίων στα Ιόνια Νησιά με σκοπό, κυρίως, την εκμετάλλευση των εβραϊκών κεφαλαίων.

Μεταξύ των ομάδων πληθυσμού που συνεύρρευσαν στα Νησιά ήταν και οικογένειες εβραϊκής καταγωγής, που επλήθυναν τις ήδη υπάρχουσες εβραϊκές κοινότητες. Έτσι, υπήρξαν επί Βενετοκρατίας σημαντικές μειονότητες Εβραίων στα Νησιά, κυρίως στην Κέρκυρα και στη Ζάκυνθο, που διατηρήθηκαν και στις μετά τη βενετική κατάκτηση ιστορικές περιόδους.

Οι προ της βενετικής κατάκτησης της Κέρκυρας εγκατεστημένες στο νησί εβραϊκές οικογένειες είχαν υποστεί αλλεπάλληλους διωγμούς από τους τότε Φράγκους κατακτητές του νησιού, αλλά και από τους λοιπούς κατοίκους.¹ Όμως, οι συνθήκες διαβίωσης των Εβραίων δεν

βελτιώθηκαν σημαντικά κατά την περίοδο της βενετικής κατάκτησης ούτε στην Κέρκυρα ούτε και στη Ζάκυνθο, δηλαδή στα δύο νησιά του Ιονίου που η εβραϊκή παρουσία ήταν σημαντική.

Οι εβραϊκές κοινότητες στα Νησιά επί Βενετοκρατίας, οργανωμένες σε ιδιαίτερες ενότητες με εκλεγμένους αξιωματούχους, ήταν εγκατεστημένες σε περικλειστές περιοχές, τις «εβραϊκές» (zudecca ή ghetto), έξω από τις οποίες δεν είχαν δικαίωμα αγοράς ακινήτων. Στην Κέρκυρα, όπου οι Εβραίοι αποτελούσαν ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού της πόλης (περί τις 5.000 ψυχές), φρουρά φύλαγε τις δύο πύλες που έκλειναν το δρόμο, όπου η εβραϊκή κοινότητα ζούσε συγκεντρωμένη σε ένα χώρο που αποτελούσε το ένα πέμπτο της έκτασης της πόλης. Στη Ζάκυνθο είχαν τοποθετηθεί στις πύλες της «εβραϊκής» ο λέοντας του Αγίου Μάρκου και ένας σταυρός με την επιγραφή: «In cruce quia crucifixerunt» («Οι εν σταυρώ σταυρώσαντες σταυρωθήτωσιν»). Την επιγραφή κατάργησαν οι Γάλλοι Δημοκρατικοί όταν κατέλαβαν τη Ζάκυνθο.

Οι Εβραίοι στην Κέρκυρα, κατά το πρότυπο όσων ίσχυαν στη Μητρόπολη, αλλά και σε άλλες αποικίες στο Stato da Mar και στην Terraferma, δηλαδή στις κατακτημένες από τη Βενετία περιοχές του μεσογειακού χώρου και της ιταλικής χερσονήσου, κατόρθωσαν με τον καιρό να έχουν τα πρωτεία στις διάφορες εμπορικές ενασχολήσεις και ν' αποκτήσουν οικονομική ισχύ μέσα στην κερκυραϊκή κοινωνία.² Η βενετική Αρχή, κυρίως λόγω της οικονομικής της κατάστασης, έλαβε κατά καιρούς προστατευτικά μέτρα υπέρ της εβραϊκής κοινότητας κάθε Νησιού έναντι των ορθοδόξων κατοίκων, που υπέβλεπαν την εβραϊκή κοινότητα και την κατεδίωκαν σε κάθε δυνατή ευκαιρία.

Παρά ταύτα, ήσαν πολλά και ιδιαίτερα αυστηρά τα μέτρα που είχαν επιβληθεί στις εβραϊκές κοινότητες. Οι Εβραίοι στην Κέρκυρα (οι οποίοι ήταν διαχωρισμένοι σε Γραικούς και Ιταλούς Εβραίους, με διαφορετικές συναγωγές) είχαν την υποχρέωση να φέρουν «εν «Ο» κίτρινον εν τω στήθει, έχον το μέγεθος μεγάλο άρτου και εις την κεφαλήν

κίτρινο κάλυμμα», δεν είχαν δε το δικαίωμα ν' αποκτήσουν ιδιοκτησία έξω από την καθορισμένη για αυτούς περιοχή ούτε κτήματα στην πόλη ή την ύπαιθρο.³ Όμως, αργότερα η απαγόρευση αυτή ανακλήθηκε. Επίσης, με την καταβολή 300 δουκάτων το χρόνο απαλλάσσονταν από την υποχρέωση να φέρουν το διακριτικό σήμα στο στήθος. Οι Εβραίοι της Ζακύνθου, που ήταν 1.000 το 1687, «ώφειλον να φέρωσιν επί του φορέματος αυτών σημείον τι διακρίσεως»⁴ και είχε απαγορευτεί σ' αυτούς να ξυρίζονται. Στους Εβραίους όλων των Νησιών απαγορευόταν η κατάληψη δημοσίων θέσεων.

Παρά ταύτα, οι Εβραίοι των βενετικών κτήσεων στα Ιόνια Νησιά όπως και στις λοιπές βενετικές κτήσεις, ανέδειξαν γιατρούς, δικηγόρους, καλλιτέχνες, τεχνίτες, εμπόρους, επιχειρηματίες σε ναυτικές και εμπορικές επιχειρήσεις, αλλά και δανειστές (τοκογλυφικών κυρίως) δανείων. Για την προστασία από την τοκογλυφία στα Ιόνια Νησιά θεσπίστηκε ανώτατο όριο τόκου 10%, που όμως, λόγω των αναγκών των δανειζομένων, είχε συνεχή παραβίαση.⁵

Κατά τη μακρά αυτή συμβίωση υπέβασκε μία αμοιβαία καχυποψία μεταξύ της εβραϊκής κοινότητας και της λοιπής κοινωνίας, που πολλές φορές εκδηλώθηκε ως εχθρότητα, ιδίως στη Ζάκυνθο αλλά και στην Κέρκυρα, με βίαιες κατά των Εβραίων ενέργειες των χριστιανικών πληθυσμών. Οι εχθρότητες και οι βίαιες αντιδράσεις κατά των Εβραίων οξύνονταν ιδίως κατά τις ημέρες των χριστιανικών εορτών.

Αντίθετα με τη Ζάκυνθο και την Κέρκυρα, η εβραϊκή κοινότητα στην Κεφαλονιά ούτε πολυάριθμη ήταν ούτε είχε οικονομική ευρωστία τέτοια που να επηρεάζει την οικονομική ζωή. Εμφανίστηκε στο νησί τον 16^ο αιώνα, αποτέλεσε μικρή κοινωνία, ανίσχυρη πολιτικά και οικονομικά, έζησε ειρηνικά μέσα στον κοινωνικό ιστό του Νησιού και με τον καιρό περιέπεσε σε πρωιούσα παρακμή.

Παρά τις δυσχέρειες αυτές, οι εβραϊκές κοινότητες κατόρθωσαν, όχι χωρίς κατά καιρούς αιματηρά επεισόδια σε βάρος τους, να ενταχθούν στις τοπικές κοινωνίες και βοήθησαν σημαντικά στον εκσυγχρονισμό της οικονομικής ζωής στα Νησιά.⁶

Η διαμάχη της χριστιανικής και εβραϊκής κοινωνίας στην Κέρκυρα και τη Ζάκυνθο εξακολούθησε να υφίσταται και μετά το πέρας της Βενετοκρατίας στα νησιά αυτά. Χαρακτηριστικό δείγμα αποτέλεσαν τα λεγόμενα «Εβραϊκά» στην Κέρκυρα το 1891. Εβραία κόρη οκτώ ετών βρέθηκε νεκρή μέσα σε σάκο με πολλαπλά τραύματα, με δράστες επτά χριστιανούς. Με παραπληροφόρηση θεωρήθηκε ότι το κοριτσάκι ήταν χριστιανό και ότι το σκότωσαν οι Εβραίοι, για να χρησιμοποιηθεί το αίμα του στο εβραϊκό πασχα-

λινό άζυμο. Τα πλήθη εξαγριώθηκαν και θανατώθηκαν δύο Εβραίοι. Επειδή το γεγονός είχε πανελλήνια απήχηση, ξέσπασαν ταραχές και στη Ζάκυνθο με τρεις Εβραίους νεκρούς. Έκτοτε άρχισε η αποχώρηση των Εβραίων από την Κέρκυρα, που τότε ήταν 6.000 κάτοικοι (σημαντικό τμήμα του πληθυσμού του νησιού).⁷

Υποσημειώσεις:

1. Βλ. Mustoxidi Andrea, *Delle cose Corciresi*, τ.Α', βλ. I-IV, Corfù, 1848, σελ. 445-447.
2. Βλ. Ασωνίτη Σπύρο, *Η Κέρκυρα ως εμπορικό κέντρο κατά τον όψιμο Μεσαίωνα*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Βυζαντινών Σπουδών, 4, Αθήνα, 2003, σελ.68.
3. Βλ. Bacchion Eugenio, *Il dominio Veneto su Corfù (1386-1797)*, Venezia, 1956, σελ. 59. Την απαγόρευση αυτή, όσο ίσχυε, την ξεπερνούσαν οι Εβραίοι, υποθηκεύοντες λόγω δανείου ακίνητα χριστιανού, που με την αναγκαστική εκποίηση περιέρχονταν σ' αυτούς. Όπως προσφυώς σημειώνει ο Χιώτης Παναγιώτης (Σειρά ιστορικών απομνημονευμάτων, Κέρκυρα 1858-1887, τ. Γ', σελ. 515), με τη μεθόδευση αυτή εφαρμόζονταν το ιταλικό γνωμικό: «Fattale legge ponsata la malizia», «νόμον ποιηθέντα παραλύει η πονηρία»).
4. Χιώτης Παναγιώτης, *Ιστορία της Επτανήσου και ιδίως της Ζακύνθου*. Σειράς Ιστορικών Απομνημονευμάτων, τομ. Γ', Κέρκυρα 1858-1887, σελ. 512 επ. (ανατύπωση: Βιβλιοπωλείο Διονυσίου Νότη Καραβία, 1979), Λούντζης Ερμάννος, *Περί της πολιτικής καταστάσεως της Επτανήσου επί Ενετών*, Αθήνα, 1856, επανέκδοση Κάλβος, Αθήνα, 1969, σελ. 257, Κονόμος Ντίνος, *Ζάκυνθος, Πεντακόσια χρόνια (1478-1978)* Γ' τεύχ. Α', Αθήνα 1981-1985, σελ. 150 επ. Για τους Εβραίους της Κέρκυρας και το διακριτικό σήμα στο στήθος βλ. Sathas C. *Documents inedits relatifs a l'histoire de la Grece du moyen age*, τ. 2ος, Paris, 1880-1890, σελ. 150 επ., Saint-Sauver (Andre Grasset de), *Voyage historique, litteraire et pittoresque dans les iles possessions ci-devant Venitiennes du Levant*, τ.Α', Paris, an VIII, σελ. 280 και για τους Εβραίους στη Ζάκυνθο, που τους υπολογίζει (1790) σε 2.000, Γ', σελ. 201, Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου Έλλη, Πρεσβείες της βενετοκρατούμενης Κέρκυρας (16ος-18ος αι.), Γ.Α.Κ.-Αρχείο Νομού Κερκύρας, Αθήνα, 2002, σελ. 104-114. Ο Δε Βιάζης Σπυρίδων (*Η Εβραϊκή Κοινότητα Ζακύνθου*, Παρνασσός, ΙΔ' (1891), σελ. 667) αναφέρει ότι στη Ζάκυνθο οι Εβραίοι «ηναγκάζοντο να φέρωσιν πάντες εις τον πύλον ή εις την σκούφιαν ταινίαν κιτρίνην πλάτους δύο δακτύλων και μήκους δύο πήχεων». Επίσης, όταν ταξίδευαν έπρεπε να φορούν μαύρο καπέλο. Οι ίδιες υποχρεώσεις των Εβραίων ως προς την εμφάνισή τους και ο περιορισμός του σε γκέτο ίσχυαν και στη Μητρόπολη (βλ. Zorzi Alvise, *Histoire de Venise. La Republique du Lion*, Perrin, Paris, 2005, σελ.314-315) και από εκεί εισήχθησαν και στις βενετικές κτήσεις.
5. Για το ζήτημα της τοκογλυφίας στα Ιόνια Νησιά επί Βενετοκρατίας βλ. Γασπαρινάτο Σπύρο, *Η Βενετοκρατία στα νησιά του Ιονίου Πελάγους*, Αθήνα, 2009, σελ. 322-324.
6. Βλ. Lunzi Ermanno, *Della condizione politica delle Isole Ionie sotto il dominio Veneto*, Venezia, 1858, σελ. 455 επ., Miller William, *The Latins in the Levante A History of Frankish Greece (1204-1566)*, London, 1908. *Ελληνική έκδοση: Ιστορία της Φραγκοκρατίας στην Ελλάδα, 1204-1566*, μετάφραση-εισαγωγή-σημειώσεις Άγγελου Φουριώτη, Αθήνα, 1960, σελ. 609-610, Χιώτη, Γ', σελ. 152-153 και 347 επ., Παπαδια-

Λάλα Αναστασία, Οι Έλληνες και η βενετική πραγματικότητα: ιδεολογική και κοινωνική συγκρότηση, στην έκδοση: *Όψεις της ιστορίας του Βενετοκρατούμενου Ελληνισμού*, Αθήνα, 1993, σελ. 197, Rulhière C h., *Essai sur les isles de Zante, de Cérigo, de Cérigotto et de Strophades*, Paris, an VIII, σελ. 24, Πλουμίδη Γεώργιο, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας (1554–1600)*, τεύχ.1, Ιωάννινα, 1985, σελ.Χ–ΧΙ, Ροδοκανάκη Εμμ., *Ο Βοναπάρτης και οι Ιόνιοι Νήσοι*, Κέρκυρα, 1937, σελ. 26–27. Για την εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας βλ. Ρωμανό Ιωάννη, *Η Εβραϊκή Κοινότης της Κερκύρας*, εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου του Άστεως, Αθήναι, 1891, σελ. 3 επ. (ανατύπωση εις Ρωμανού Ιωάννη, *Ιστορικά Έργα, Κερκυραϊκά Χρονικά, Ζ'* (1959), σελ.386–405). Για την εβραϊκή κοινότητα της Ζακύνθου και τους διωγμούς που υπέστη επί Βενετοκρατίας βλ. Κονόμο, *Ζάκυνθος. Πεντακόσια χρόνια*, Γ' τεύχ. Α', σελ. 57, 69, 150–151, 158–159, Κωνσταντίνη Μωυσή, *Ιστορία των Εβραίων της Ζακύνθου*, Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Β' (2001), σελ. 565–569, Λούντζη Νίκη, *Στο Ιόνιο Λιμπερτά, ΙΙ*, Αθήνα (1990), σελ.225–227. Επίσης, για τους Εβραίους της Ζακύνθου επί Βενετοκρατίας βλ. το δημοσιευμένο στα *Χρονικά* του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου της Ελλάδος, ΚΗ', τεύχ. 200 (Νοέμβριος–Δεκέμβριος 2005) σελ. 5–7 απόσπασμα από το δίτομο βιβλίο του Σαλβατόρ Λουδοβίκου: Ζάντε, Α', σελ.448–454. Για την εβραϊκή παροικία της Κεφαλονιάς βλ. Τζουγανάτο Νικόλαο, *Οι Εβραίοι στα Επτάνησα και ιδιαίτερα στην Κεφαλονιά*, εις *Μελετήματα Ιστορίας και Λαογραφίας της Κεφαλονιάς*, Β', Αθήνα, 1966, σελ. 761–770, Δεμπόνο Αγγελο-Διονύση, *Ξένες παροικίες στην Κεφαλονιά*, Αργοστόλι, 1996, σελ. 34 επ.

7. Για το επεισόδιο αυτό βλ. Τρίχα Λύντια, 1891: *Τα Εβραϊκά της Κέρκυρας και ο αθηναϊκός τύπος*, Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Β', Αθήνα, 2001, σελ. 571–582.

[Ο κ. Σπ. Γ. Γασπαρινάτος είναι δικηγόρος ο οποίος έχει ασχοληθεί με την ιστορική έρευνα ιδίως της περιοχής των Επτανήσων. Στη βιβλιογραφία του ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το πεντάτομο βιβλίο του για τη Γερμανική Κατοχή. Το παραπάνω απόσπασμα είναι από το βιβλίο του «Η Βενετοκρατία στα Νησιά του Ιονίου Πελάγους» (Αθήνα, 2009). Στοιχεία για τις Ισραηλιτικές Κοινότητες της περιοχής έχουν δημοσιευθεί σε πολλά τεύχη του περιοδικού μας].

Ενδιαφέρουσα αναδημοσίευση άρθρου από τα «Χρονικά»

Στο περιοδικό της Ενώσεως τέως Βουλευτών - Ευρωβουλευτών **Ενημέρωσις** (τεύχος Απριλίου 2010) αναδημοσιεύτηκε από το περιοδικό του Κ.Ι.Σ. **Χρονικά** (τεύχος Φεβρουαρίου 2010) το άρθρο του διαπρεπούς Αρχιραββίνου της Γαλλίας κ. Gilles Bernheim.

Όπως τονίζεται στην εισήγηση του περιοδικού «Οι απόψεις οι οποίες εκφράζονται σ' αυτό το κείμενο, σε τίποτα δεν διαφέρουν από τις απόψεις τις οποίες κατ' επανάληψιν εξέφρασε ο Μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος.

Ο αγώνας κατά των αντισημιτών

Συνέχεια από τη σελ. 2

σχετικά ότι η ανάπτυξη της οργάνωσης του ελληνικού προλεταριάτου από Εβραίους ξεκίνησε, τον Αβραάμ Μπεναρόγια).

ΩΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ αναφέρεται ότι κάτι ανάλογο έχει συμβεί με τον Ελληνισμό της Διασποράς: κατά την περίοδο του 17ου - 19ου αιώνα οι Έλληνες που ζούσαν στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στη Ρωσία, στην Αίγυπτο, στη Ρουμανία κ.ά. ασχολήθηκαν κυρίως με το εμπόριο, τις τράπεζες, γενικά με τις οικονομικές σχέσεις αφού οι πόρτες της Δημόσιας Διοίκησης ήταν δύσκολες έως κλειστές. Παρόμοια ήταν, τον 20ό αιώνα, η κατάσταση της δεύτερης γενιάς των Ελλήνων στις Η.Π.Α., οι οποίοι ασχολήθηκαν με το μικρό ή –οι λιγότεροι– με το μεγάλο κεφάλαιο μέχρις ότου μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο άνοιξαν οι πύλες της πολιτικής, της Δημόσιας Διοίκησης, των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων κ.λπ. για τους Έλληνες της τρίτης γενιάς.

ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, όπως αποδεικνύεται από τις ιστορικές μαρτυρίες που δημοσιεύτηκαν σε βιβλία διαφόρων μη Εβραίων, οι σχέσεις του εβραϊκού πληθυσμού μέσα στις τοπικές κοινωνίες ήταν φιλική, συναδελφική, γειτονική αλληλεγγύης. Οσάκις σημειώθηκαν ταραχές, επεισόδια αυτά είχαν προκληθεί –φανερά ή καλυμμένα– από εμπορικούς, θρησκευτικούς, τοπικών συμφερόντων, ρατσιστικούς κ.ά. κύκλους. Ποτέ σχεδόν δεν υπήρξαν αυθόρμητα γεγονότα.

Ο ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ επικίνδυνος αντισημιτισμός, πρακτικός ή λεκτικός, είναι ο καλυμμένος. Αυτός δηλαδή που δεν φαίνεται αλλά αυτοαποκαλύπτεται σε ώρες κρίσεις, εκεί που κανείς δεν τον περιμένει. Χωρίς εθνική, θρησκευτική, πολιτική ή άλλη συγκεκριμένη ταυτότητα ο αντισημιτισμός είναι καθαρή έκφραση ρατσισμού και μισαλλοδοξίας που υποβόσκει στην ψυχή εκείνων που τον εκφράζουν. Συνήθως με τον καλυμμένο αντισημιτισμό εκφράζονται άτομα κομπλεξικά, τα οποία αισθάνονται ότι κάπου υστερούν και γι' αυτή τους την κατωτερότητα θεωρούν ότι ευθύνονται –ποιοι άλλοι;– οι Εβραίοι!

K.E. FLEMING:

Ιστορία των Ελλήνων Εβραίων

(Οδυσσεάς, 2009)

Καθηγήτρια της Μεσογειακής και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, η συγγραφέας καταγράφει την παρουσία των εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα κατά τους δύο τελευταίους αιώνες (τον 19ο και τον 20ό).

Αρχίζει από τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους μέχρι το Ολοκαύτωμα και τη μεταπολεμική διασπορά. Το βιβλίο -που συγγράφηκε με πρωτοβουλία της συναγωγής Κεϊλά Κεντοσά Γιάννενα, που βρίσκεται τη Νέα Υόρκη- κυριαρχείται από την αρχή ότι δεν πρόκειται για μια περασμένη ιστορία ενός χαμένου κόσμου, αλλά για τη ζώσα ιστορία της πολύμορφης και εξελισσόμενης πορείας της εβραϊκής παρουσίας στην Ελλάδα. Ένα βιβλίο με περιεχόμενο.

MOÏSE RAHMANI:

Rhodes un pan de notre mémoire

(Éditions Romillat, Paris, 2000)

Ο συγγραφέας, εκδότης του περιοδικού για την ιστορία των Σεφαραδιτών, «Los Muestros» γεννημένος στο Κάιρο προέρχεται από οικογένεια Εβραίων

της Ρόδου και για το λόγο αυτό είναι στενά δεμένος με το νησί. Στο βιβλίο, στο οποίο περιέχονται σημαντικά φωτογραφικά και άλλα ντοκουμέντα, εξιστορείται με πολλά ανέκδοτα στοιχεία η ιστορία της Ισραηλιτικής Κοινότητας Ρόδου από τα πρώτα χρόνια της εκεί εγκατάστασής της μέχρι τις 16 Αυγούστου 1944 οπότε τα μέλη της οδηγήθηκαν στο Αουσβιτς. Βιβλίο αγάπης και πόνου.

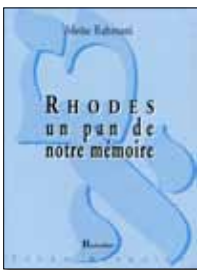
ΛΕΩΝ Α. ΝΑΡ:

«Γιωσέφ Ελιγιά, Άπαντα»

(Γαβριηλίδης, Αθήνα 2009)

Στο δίτομο αυτό έργο ο Λέων Α. Ναρ συνθέτει συστηματική εργοβιογραφική μελέτη για τον Ελληνοεβραίο Γιαννιώτη ποιητή και μεταφραστή Γιωσέφ Ελιγιά, ενώ παράλληλα αποκαθιστά τον ετερόκλητο χαρακτήρα του έργου του Ελιγιά εξετάζοντας ταυτόχρονα το ζήτημα της ταυτότητας ενός Εβραίου ποιητή στο Μεσοπόλεμο.

Στο βιβλίο περιέχονται όλες οι δημοσιευμένες εκδοτικές εκδοχές των ποιημάτων του Γιωσέφ Ελιγιά, σχολιασμένες με κατατοπιστικές σημειώσεις, προβάλλεται η πολυδιάστατη προσφορά του Ελιγιά στα ελληνικά γράμματα και η μεταφραστική συνεισφορά του. Πέρα από τη συγγραφή εκατοντάδων εβραϊολογικών

λημμάτων που ο Ελιγιά έγραψε για την Εγκυκλο-

παίδεια του Πυρσού, ασχολήθηκε με τη μετάφραση και τον σχολιασμό εβραϊολογικών κειμένων, του Άσματος Ασματών και των Ψαλμών του Δαυίδ, διαφόρων έργων σύγχρονων Εβραίων δημιουργών, που ήταν ολότελα άγνωστοι στην Ελλάδα κ.ά.

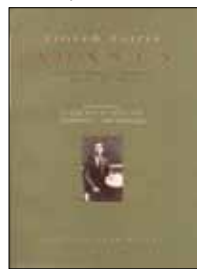
ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΥ ΟΡ. ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗ:

Στάχτες και δάκρυα στη λίμνη

(Εκδοση Κ.Ι.Σ., 2010)

Ακούραστος ερευνητής της ιστορίας των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων της Ελλάδος ο κ. Θρασ. Παπαστρατής παρουσιάζει στο νέο του βιβλίο την ιστορία της Ισραηλιτικής Κοινότητας της Καστοριάς, η οποία σήμερα δεν υφίσταται πια. Το βιβλίο - ντοκουμέντο του κ. Παπαστρατή περιέχει, εκτός των λοιπών στοιχείων που με πολύ κόπο

συγκεντρώθηκαν, πλούσιο φωτογραφικό υλικό από την εβραϊκή παρουσία στην πόλη, γλωσσάρι εβραϊκών όρων καθώς και την ιστορία της Συναγωγής των Καστοριανών που είχε δημιουργηθεί στην Κωνσταντινούπολη και η οποία έπαψε υφιστάμενη την τελευταία εικοσαετία.

ΔΙΟΝΥΣΗ Κ. ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑ:

Η αξιοπρέπεια του ανθρώπου

Στοχασμοί σε θέματα των καιρών μας

(Εκδόσεις Παπαζήση, 2009)

Στα είκοσι έξι δοκίμια του νέου βιβλίου του γνωστού δοκιμιογράφου Διονύση Κ. Μαγκλιβέρα «Η αξιοπρέπεια του ανθρώπου» (Εκδόσεις Παπαζήση)

εξετάζεται η αξιοπρέπεια σε συσχετισμό με την καθημερινή ζωή της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Θέματα ελευθερίας, ατομικών δικαιωμάτων, σχέσεων των δύο φύλων, εθνικής ταυτότητας, καταναλωτικού πνεύματος, επικοινωνίας με τους μετα-

νάστες εξετάζονται με βάση την ευαισθησία των ανθρώπων στα όσα συντελούνται γύρω μας. Όπως τονίζει ο Καθηγητής κ. Διονύσης Μαγκλιβέρας «Η

αξιοπρέπεια αποτελεί καίριο συστατικό του πολιτισμού μιας κοινωνίας, έλλογη αποτίμηση εφαρμογής κανόνων αξιών, είναι ουσιαστικό στοιχείο για τον άνθρωπο, προσωπική υπευθυνότητα απέναντι του εαυτού του, το ωραίο στη ζωή».

Το βιβλίο απευθύνεται σε κάθε άνθρωπο ανεξάρτητα επαγγέλματος που μελετά και προβληματίζεται για τα κοινωνικά θέματα.

“CHRONIKA”

Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece
36, Voulis str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++30-210-32 44 315, fax: ++30-210-33 13 852
e-mail: hhkis@ath.forthnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of Contents of Issue 227, vol. 33 May - June 2010

✓ This issue's main article, **The Struggle Against Anti-Semitism**, gives a clear picture of the sycophantic activity of anti-Semites through passing centuries and points out that: 'Anti-Semitism has such a strong hold on some people (in this case people with good intentions, not those who are intent on being anti-Semites) that combating it is a truly difficult task. Misunderstandings, ingrained attitudes, false accounts and such like handed down from generation to generation over the centuries have cultivated an air of wilful distrust. The situation is exacerbated from time to time by people who oppose Jews, whose attitude is poison to the climate of friendly brotherhood felt in most nations of the world.'

✓ In an article prompted by the anti-Semitic violence in Thessaloniki in 1931 when the Jewish district of Campbell was set on fire, eminent Greek poet Angelos Skelianos wrote about the causes and triggers of Anti-Semitism. **His attitudes, ideas and views remain valid to this day and still give rise to much serious thought.**

✓ On the occasion of the anniversary of the Holocaust, Professor Mihalis Zouboulakis looks at **Nazi ideology and its application** following Hitler's rise to power. The article ends with lines written by Yehuda Bauer: 'Never be a victim, Never victimise, And never, ever, ever just look on.'

✓ On the occasion of the erection in Halkida of a statue of Colonel Mordechai Frizis, the hero who fell in action in 1940, during the Greek-Italian war, historian Kostas Hadjiantoniou wrote an article on his role in the war. The bust was commissioned and funded by the Association of Friends of **Colonel Frizis** of expatriate Greeks in the USA. The article features a poem in honour of the hero written by Mrs Zizi Geronimaki.

✓ Historian and jurist Spyros Gasparinatos publishes his paper on **Jewish Communities on the Ionian Islands** from the 14th to the 18th century, when the islands were under Venetian rule.

✓ The issue ends with **book reviews**.

Translated from Greek by: *Kay-Elvina Sutton*

Cover illustration: *The statue of Colonel Mordechai Frizis, erected in Halkida in 2010.*

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ: ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ: Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΔΑΥΙΔ ΣΑΛΤΙΕΛ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ: Γραφείο Δημοσίων Σχέσεων

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ: Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 210 - 32.44.315-8

E-mail: hhkis@ath.forthnet.gr • Internet site: <http://www.kis.gr> • Κωδικός εντύπου: 3502

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Μιχάλης Κύρκος, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 210 - 72 18 421

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους.

Διανέμεται Δωρεάν

Spot Πλασμα

Gold Eurobank MasterCard

Μία ανεκτίμητη συλλογή ολοκληρώνεται!

Τρεις κάρτες MasterCard, μία επιλογή: Eurobank

 210-95 55 555

